

Marin Držić u društvenom i kulturnom kontekstu renesanse

Suša, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:868708>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Iva Suša

**MARIN DRŽIĆ U DRUŠTVENOM I
KULTURNOM KONTEKSTU
RENE SANSE**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

Iva Suša

**MARIN DRŽIĆ U DRUŠTVENOM I
KULTURNOM KONTEKSTU
RENESEANSE**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc.dr.sc. Domagoj Brozović

Zagreb, 2023.

Marin Držić u društvenom i kulturnom kontekstu renesanse

Sažetak

Marin Držić jedna je od najpoznatijih ličnosti ne samo u doba renesanse već i u cjelokupnoj hrvatskoj književnosti. Rođeni Dubrovčanin, još u mladosti je postao važna ličnost te nam je itekako zanimljiv za proučavanje ne samo u književnom smislu nego i u onom biografskom. Malo je vjerodostojnih podataka o Držićevu životu. Razdoblje prije premijere „Pometa“ 1548. godine potpuno je obavijeno arhivskom i rukopisnom šutnjom što se tiče piščeva duhovnog rada, odnosno rada na književnim djelima, no zato je ono prepuno dokumenata poput mjenica i sudskih spisa. O tim će dokumentima biti riječ u ovom diplomskom radu. Također, u radu će biti riječ i o drugim zanimljivim dijelovima Držićeva života poput njegove „urotničke“ epizode – kada je pisao pisma vojvodi i toskanskom vladaru Cosimu I. Mediciju i njegovom sinu Francescu. Jedna od tema bit će i prvi sačuvani dokument o Držiću. Rad će koristiti metodologiju povijesnog istraživanja i analitički pristup primarnim izvorima, kao što su navedena pisma, službeni dokumenti, zapisi i drugi arhivski materijali. Kroz sveobuhvatan pregled tih dokumenata rad pruža uvid u Držićevu biografiju, njegove veze s vladarima, intelektualnim krugovima i drugim suvremenicima. Na kraju, rad sumira ključne nalaze istraživanja i ističe važnost proučavanja dokumenata iz Držićeva života za bolje razumijevanje njegove uloge u hrvatskoj književnosti i kulturi renesanse.

Ključne riječi: Marin Držić, renesansa, hrvatska književnost, mjenice, sudski spisi, „urotnička“ epizoda

Marin Držić in social and cultural context of Renaissance

Abstract

Marin Držić is one of the most famous figures not only in the Renaissance era but also in the entire Croatian literary era. A native of Dubrovnik, he became an important figure at a young age, making him highly interesting for study not only from a literary perspective but also in terms of his biography. There is little reliable information about Držić's life. The period before the premiere of "Pomet" in 1548 is completely enveloped in archival and manuscript silence regarding the writer's spiritual work or literary endeavors. However, it is filled with documents such as promissory notes and court records. This master's thesis will discuss these documents. Additionally, it will explore other intriguing aspects of Držić's life, such as his "conspiratorial" episode when he wrote letters to the Duke and Tuscan ruler Cosimo I de' Medici and his son Francesco. One of the topics will be the first preserved document about Držić. The thesis will employ a methodology of historical research and an analytical approach to primary sources, including the aforementioned letters, official documents, records, and other archival materials. Through a comprehensive examination of these documents, the thesis provides insights into Držić's biography, his connections with rulers, intellectual circles, and contemporaries. In conclusion, the thesis summarizes the key findings of the research and emphasizes the significance of studying documents from Držić's life for a better understanding of his role in Croatian literature and Renaissance culture.

Keywords: Marin Držić, Renaissance, Croatian literary era, promissory notes, court records, "conspiratorial" episode

Sadržaj

1. UVOD.....	2
2. PRVI SAČUVANI DOKUMENT	4
3. BORAČAK U SIENI	7
3.1. Student književnosti	7
3.2. Svjedok ubojstva	7
3.3. Zabranjena predstava.....	8
3.4. Kurtizane	9
3.5. Marinove suprotnosti	11
4. TAČNIK GROFA.....	13
5. UZ PRIJATELJEVU POSTELJU	16
6. NADIMAK VIDRA	20
7. „UROČNIČKA“ FAZA.....	22
7.1. Povijesni kontekst i otkriće uroćničkih pisama	22
7.2. Machiavellijev Vlarar i Moreova Utopija kao inspiracija	25
7.3. Pogled na urotu iz perspektive pera	33
8. ZAKLJUČAK.....	45
Literatura	46

1. UVOD

Renesansa je jedno od najznačajnijih razdoblja u povijesti zapadne civilizacije koje je obuhvaćalo vremenski period od 14. do 17. stoljeća. Ovo doba obilježeno je intelektualnom, umjetničkom i kulturnom obnovom koja je rezultirala snažnim promjenama u svim aspektima društva. U takvom kontekstu jedna od istaknutijih ličnosti bio je Marin Držić, velikan hrvatske književnosti, čija su djela donijela svježinu i inovaciju na društvenu i kulturnu scenu tadašnjeg Dubrovnika u kojem je Držić živio i djelovao.

Marin Držić, poznat i kao "hrvatski Plaut", bio je iznimno talentiran pisac i dramatičar koji je živio u 16. stoljeću. Njegovo djelovanje i utjecaj obuhvaćaju područja književnosti, teatra i politike, što ga čini ključnom figurom u društvenom i kulturnom kontekstu renesanse. Njegovi radovi obilježeni su dubokom introspekcijom, živopisnim jezikom i satiroj koja je razotkrivala nedostatke društva i političke elite svog vremena.

Renesansna Europa bila je obilježena promjenama u društvenoj strukturi i načinu razmišljanja. Umjetnici i intelektualci tog doba težili su povratku kulturi drevne Grčke i Rima, iznova otkrivajući i cijeneći humanističke vrijednosti. Držić je bio snažno povezan s tim idejama i bio je jedan od prvih koji je donio humanistički duh u hrvatsku književnost.

Držićeva drama, koja je bila vrhunac njegova stvaralaštva, pokazuje njegovu svestranost i duboko razumijevanje društva u kojem je živio. Njegova najpoznatija djela, poput "Dunda Maroja" i "Skupa", oslikavaju duboku analizu ljudskog karaktera, koristeći prikaze komičnih likova, moralnih dilema i političkih intriga kako bi kritizirali društvene nepravde i licemjerje.

Marin Držić je bio svjedok turbulentnih političkih promjena u svoje vrijeme. Živio je u Dubrovniku, trgovačkom i kulturnom središtu koje je bilo pod utjecajem različitih sila i političkih saveza. Njegova djela odražavaju njegovo suočavanje s političkim intrigama, korupcijom i društvenom nepravdom tog doba. Držić je kroz svoje likove prikazao kompleksnost ljudske prirode, suočavajući se s moralnim dilemama i sukobima koji su bili dio svakodnevnog života tog vremena.

Kao protagonist renesanse, Držić je prepoznao važnost individualizma, slobode misli i umjetničke ekspresije. Njegova djela donose promišljene komentare o vrijednostima društva, religiji, običajima i politici, čime je otvorio put za kritičko razmišljanje i promjene u društvu. Njegov utjecaj na kasnije generacije književnika, kako u Hrvatskoj, tako i u širem europskom kontekstu, ne može se previdjeti.

U ovom će radu biti riječ o zanimljivim dijelovima Držićeva života o kojima nam svjedoče stari dokumenti koji su ostali nakon njegova doba, doba renesanse. Istraživat će se prvi sačuvani dokument o Držiću, dokumenti iz sienskih arhiva te oni koje vežemo ne samo uz Držića, već i uz Držićeva prijatelja Peru Primovića, grofa Rogendorfa, Cosima I. i njegova sina Francesca.

2. PRVI SAČUVANI DOKUMENT

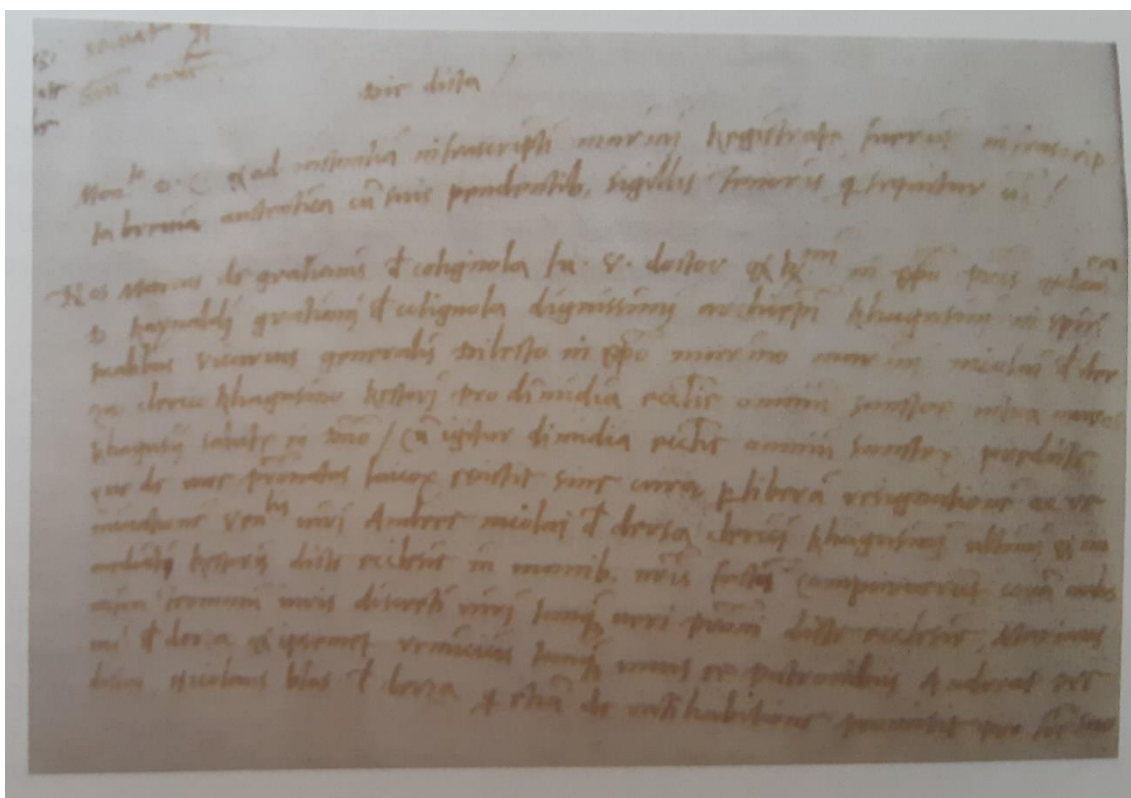
Dokument iz 1526. godine predstavlja prvi spomen ovog velikog književnika, a pronašao ga je Milan Rešetar u zbirci dubrovačkog arhiva *Diversa cancellariae* pod datumom 29. prosinca 1530. godine. Izvorno je dokument nastao 12. travnja 1526. godine i u formulaičnom stilu opisuje događaje koji su se zbili onog dana kada je Držić imenovan klerikom, potom kada je nakon te funkcije priznat rektorom crkve Svih Svetih, a zatim 16. studenoga 1530. godine još i službeno potvrđen od pape Klementa VII. Dakle, trebalo je čekati četiri godine da papa potvrdi Držićev izbor. Ovdje dolazi do spekulacije Držićeve starosne dobi budući da je za obavljanje dužnosti klerika i rektora morao biti punoljetan. Iz ovog proizlazi neutemeljeno nagađanje da je Držić 1526. godine imao osamnaest godina. Uz to se i pretpostavlja da se Držićev stric Andrija odrekao kleričke časti upravo zato što je Marin bio punoljetan. Tako se javlja i prva nejasnoća jer je poznato da su muškarci punoljetnost dosegali s četrnaest godina, što bi ovom dokumentu davalo mogućnost da bude dokazom Marinove dobi. Prema navedenoj pretpostavci Držić bi mogao biti rođen 1512. godine, a ne 1508. godine kako se pretpostavljalo. U tom smislu prvi sačuvani dokument o Držiću ne može nam dati nikakvu čvršću pretpostavku o njegovoj dobi.

Ono po čemu je dokument iz 1526. neizostavan iz biografija o Držiću jest činjenica da se u navedenom spisu prvi put fiksira neki događaj iz Držićeva života, za koji možemo reći da su u njemu opisane okolnosti u kojima je sudjelovao Marin Držić, da je doživio ono što dokument fabulira, točnije, da je protagonist ritual promatrao, ali i u njemu sudjelovao. (Franić Tomić 2011: 39)

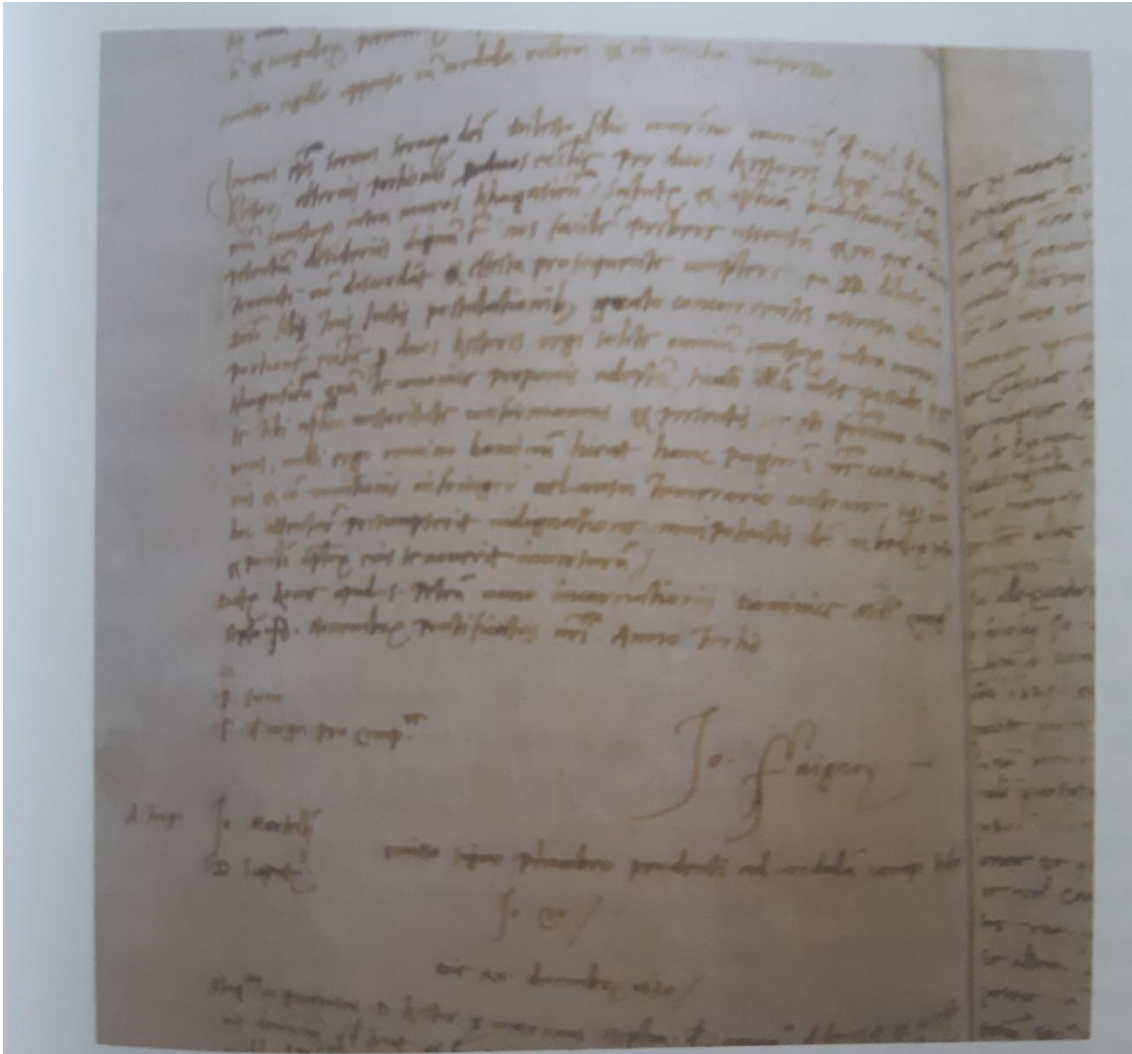
Viktoria Franić Tomić dalje opisuje događaj iz dokumenta. U dokumentu se opisuje ritual Držićeva preuzimanja kleričkog statusa iz ruke nadbiskupova predstavnika nakon odstupanja njegova strica Andrije. U nadbiskupsku palaču su toga dana 1526. godine pristupili „veri patroni“ (Franić Tomić 2011: 39): Držićev otac Marin, očev polubrat Andrija, Držićev rođak, tj. bratučed Niko, sin strica Vlaha, koji je zastupao i odsutnog brata Pera. Tada su ritualu prisustvovali i odrasli Držići. Oni su predložili Marina Držića za rektora za svoju polovicu prihoda. Nato je vikar potvrdio Držića u svim pravima i prihodima koji su pripadali tom statusu. Međutim, taj izbor nije zaključen odmah zato što je vikar za vrijeme rituala bio obvezan na vratima crkve Od

Domina, koja se i danas nalazi na dnu Široke, nekoć Čingrijine ulice, staviti oglas kako bi se u zakonitom roku javio onaj koji bi imao protuprijedlog i koji se ne bi slagao s namislama patrona iz porodice Držića. U spisu još stoji da je vikar Marinu na glavu stavio kapu i da mu je dao poljubac mira, zatim se ritual nastavio na ulici pošto je vikar s Marinom poslao svećenika Andriju Radulića da ga on uvede u trojni posjed (realni, tjelesni, aktualni), te ga informira o svim pravima i dužnostima. Uz to još se dogodilo i skupno pjevanje himne Te Deum laudamus, predaja ključeva crkve i oltarne slike.

Događaj opisan u dokumentu gubi vjerodostojnost kada uzmemo u obzir da Rajnold (Rainaldo) Graziani koji se spominje u funkciji nadbiskupa u to vrijeme nije bio u Dubrovniku – barem posljednjih osam godina prije Držićeve inauguracije, a ni poslije. Dakle dokument i dalje predstavlja enigmu poput još nekih dokumenata iz Držićeva života.

SLIKA 1: Dokument kojim se Držić potvrđuje za rektora crkve Svih svetih i u kojem se opisuje procedura tog izbora (S. Prosperov Novak, *Pisac i vlast: poetika Marina Držića*, 2017.)

SLIKA 2: Potvrda pape Klementa VII. kojom potvrđuje Držića za rektora crkve Svih svetih (S. Prosperov Novak, *Pisac i vlast: poetika Marina Držića*, 2017.)

3. BORAVAK U SIENI

Držić je u Sieni boravio od listopada 1538. do srpnja 1543. godine. Ondje je početkom prosinca 1539. godine primljen na tri i pol godine na studij književnosti u sijensku Casa della Sapienza, a 12. lipnja 1541. godine ga je Senat Sveučilišta u Sieni izabrao za rektora studentskog doma i za vicerektora Universitatis studii senensis. U sljedećim ćemo potpoglavljima rekonstruirati Držićev boravak u Sieni na temelju dokumenata iz 1540., 1541. i 1542. godine koji se nalaze u sienskim arhivima, a o kojima nam podatke donosi Slobodan Prosperov Novak u svom znanstvenom članku *Rekonstrukcija Držićeva životopisa od 1538. do 1543. prema novim dokumentima iz sienskih arhiva i djelu Pisac i vlast: poetika Marina Držića*.

3.1. Student književnosti

Iz dokumenta od 14. rujna 1540. godine vidljivo je da je Držić u Sieni studirao književnost. U dokumentu se navodi da je Držić nazočio krštenju sina Eneje Valentija, sijenskog kapetana. Tekst dokumenta glasi:

Vincenzo Romulo Maria, figlo del valoroso capitano Enea Valenti, naque a hore 6 di notte el di 14 di settenbre anno detto [1540], battezosì el di 15 a hore 22, al quale Dio et Nostra Signora dia buona ventura. Fu compare el Exellente Misser Marino Drusiani di Darsia Raugeo, professore di littere. (Prosperov Novak 2017: 14)

- što bi značilo:

Vincenzo Romulo Maria, sin vrijednog kapetana Eneje Valentija, rodio se u šest sati po noći 14. rujna rečene, tj. 1540. godine i kršten je već sljedećeg dana, 15. rujna, tom prilikom su mu Bog i Gospa podarili sretnu sudbinu. Bio je kum gospodar Marino Drusiani od kuće Držića Dubrovčanin, profesor književnosti.

3.2. Svjedok ubojstva

Nekoliko dana nakon što je izabran za rektora sijenskog sveučilišta Držić je kao svjedok sudjelovao u istrazi koja se vodila protiv Andree Duccija te njegova oca Guerrina i

braće Vincentia i Tommasa, a u povodu ubojstva dvojice portugalskih studenata Antonia Diese i Francesca Matosa. Prilikom tog incidenta došlo je i do ranjavanja studenata Manuela Valle Pexota i Francesca d'Argie. Držić je zločin gledao sa svog rektorskog prozora te je 31. srpnja 1541. godine dao izjavu pod zakletvom o onom što je vidio – precizno je opisao upotrijebljeno oružje i naveo Guerrinov usklik „Ammazza, ammazza questi marrani“ (Prosperov Novak 2017: 15) što bi značilo: „Ubij, ubij ove konvertite“. Držić je u iskazu naveo da je izašao na ulicu čim je čuo buku i ugledao da je Francesco d'Argia ranjen u nogu, a ubrzo nakon toga i u glavu. U glavu su ga ranili Guerrinovi sinovi nakon Guerrinovog usklikla da ubiju konvertite. Također, Držić je izjavio i da je čuo da je Guerrino otrčao prema buci i napravio gore navedeno jer mu je jedna žena rekla da je njezin sin bio napadnut. Francesco d'Argia bio je drugi svjedok ispitivan pod zakletvom. On je izjavio da je, dok je bio u rektorovoj kući, čuo određenu buku i da je zajedno s gospodinom rektorom izašao van da vidi što se događa. Potom je čuo Andreu i Vincentia Duccija kako se približavaju s oružjem i viču „Ubij, ubij“ te je zato pobjegao u jednu kuću, a prilikom ulaska zadobio je ubod u nogu. Za ostalo je izjavio da ne zna. D'Argia je još naveo i to da po njegovom mišljenju portugalski student Antonio Diesa nije umro od kamenja bačenih na njega već od visoke temperature i boli koju je osjećao u boku.

3.3. Zabranjena predstava

Postoje dokumenti nastali u povodu jedne sijenske policijske istrage vođene zbog neke kazališne predstave. Oni predstavljaju najstariji izvor koji Držića povezuje s kazalištem i dramom. Naime, spomenuta predstava je izvedena 8. veljače 1542. godine u kući sijenskog plemića Buoncompagna di Marcantonija Agazzarija (Gazzaia) u Sieni. U komediji pisanoj posebno za tu prigodu Držić, tj. Magnifico Rettore, kako ga poslije naziva sijenska policija u dokumentima vezanim za istragu, igrao je ulogu ljubavnika. Te godine, naročito u karnevalsko vrijeme, u Sieni su pod prijetnjom strogih kazni bila zabranjena sva okupljanja, a posebice svako izvođenje kazališnih predstava na javnim mjestima i u privatnim kućama. 12. veljače 1542. godine policija sastavlja zapisnik istrage iz kojega je vidljivo da je Držić bio glumac u toj predstavi. Je li Držić bio i pisac teksta kazališne predstave nije nam poznato. U vili plemićke obitelji Gazzaia bilo je one

večeri kad je predstava izvedena četrdesetak gostiju. Među gostima je bila jedna glumica imena Eufrosia Marzi te nešto rodbine i zatečenih slugu. Po svemu sudeći predstava je pripadala komičkom žanru. Osim uloge ljubavnika i nakon što je bio izveden posebno napisan prolog, u izvedbi je sudjelovao niz standardnih komičkih likova kao što su pedant i parazit te dvije udane žene, onda više sluškinja, starac i dva nedefinirana lica. Kaznene mjere protiv sudionika predstave bile su vrlo oštre, no Držić je zbog ugleda rektorske funkcije koju je obnašao tom prilikom od policije samo opomenut i odmah oslobođen daljnjih istraga.

SLIKA 3: Sienska palača Buoncompagna di Marcantonija della Gazzaia u kojoj je 1542. godine odigrana predstava u kojoj je Držić glumio ljubavnika (S. Prosperov Novak, *Pisac i vlast: poetika Marina Držića*, 2017.)

3.4. Kurtizane

Osim organiziranja raznih predstava i svečanosti mladići su zabavu pronalazili i u noćnim posjetama kurtizanama koje su u dokumentima poznate kao „*publice meretrices*“ (Bogišić 1987: 222). Početkom 15. stoljeća bila je donesena odluka da

kurtizane moraju stanovati u istom dijelu grada, poviše Crkve sv. Petra, ulicom što ide od gradskih bedema prema moru. Međutim, one se toga nisu držale, a ni vlada nije na to strogo pazila pa su u 16. stoljeću kurtizane stanovale na raznim dijelovima grada. U dokumentima i u Držićevim djelima posebno se spominju neke ulice u kojima su se događali noćni incidenti vezani uz posjete tim javnim ženama. To su: ulica Od Pelila (ulica neposredno ispod Minčete), Dujičina ulica (nazvana po Ivanu Bogdanoviću Dujici, mesaru što je stanovao u toj ulici, danas Palmotićeva), Lučarica (iza Crkve sv. Vlaha), dio poviše Ikone (prema Crkvi sv. Petra). Kurtizane su stanovale pojedinačno ili zajedno u malim kućama, a rjeđe više njih u svojoj kući ili u kući neke starije žene (udovice). Živjele su slobodno, nisu bile pod specijalnom kontrolom te se o njima nije vodila specijalna evidencija. Dubrovačka vlada se njima bavila kada bi pred njihovom kućom ili u kući došlo do nekog nereda, ispada ili zločina, što nije bila rijetkost. Tako se u spisima dubrovačkog arhiva iz 15. i 16. stoljeća često spominju ispadi i neredi ispred kuća u kojima su stanovale kurtizane. Ovakva je bila situacija s kurtizanama u Dubrovniku, dok je u talijanskim gradovima situacija bila drukčija – uglednije kurtizane su bile posebno uzdržavane i u stanovitim društvenim krugovima uživale su veliki ugled, te su živjele bogato i raskošno. U Sieni Držića dovodimo u vezu s dvije kurtizane – Lucijom i Agnezom. Naime, 4. siječnja 1543. godine Marin se našao u Anconi zajedno s dubrovačkim plemićem Lujom Sarakom. Ondje je potpisao mjenicu – posudio 100 zlatnih dukata od nekog Firentinca. Time je potvrdio da se opet našao u novčanim problemima. Na toj mjenici je sačuvan originalni Držićev potpis. Nakon toga još se jednom vratio u Sienu koju definitivno napušta u srpnju 1543. godine. U Sieni u to vrijeme Držića nestrpljivo očekuju brojni kreditori među kojima je bila i kurtizana Lucija, Držićeva prijateljica koju je godinu dana ranije tukao i ranio Držićev sluga. Iščekivali su Držića ondje i kurtizana Agneza i neki Angelo Palmieri s kojim je Držić također imao poslovnih odnosa. Postoji arhivski izvor koji Držića povezuje s kurtizanom Lucijom Dominici. Naime, riječ je o iskazu koji Lucija daje sienskim vlastima 26. svibnja 1542. godine. U iskazu Lucija optužuje Kristofora, Držićeva slugu da ju je 25. svibnja 1542. godine napao i istukao. Napad se dogodio u četiri sata u noći kada je Lucija sjedila na zidu svoje kuće. Kristofor je, navodi Lucija, nasrnuo na nju s palicom i udario ju četiri puta – jednim snažnim udarcem po glavi, dvama udarcima iznad lijeve ruke i jednim udarcem po leđima. Nakon udarca po glavi Lucija je imala

veliko krvarenje. Kurtizana je zatražila da se poduzmu mjere protiv Kristofora radi tog čina te je navela i dva svjedoka koji su vidjeli napad – Aleksandar Ugolino i Aleksandar de Petrucciis. Vlasti su potom 27. svibnja 1542. godine naredili Držiću da u roku od šest dana adekvatno kazni svog slugu Kristofora, a ako Držić to ne učini vrhovni Konzistorij će postupiti onako kako smatra da je ispravno. Konzistorij se sastao još dva puta (13. i 15. lipnja 1542. godine) jer Marin nije kaznio slugu u datom mu roku. Na kraju dokumenta stoji da će Držić biti kažnjen po odluci Konzistorija.

U svojoj monografiji *Marin Držić Vidra* i Živko Jeličić spominje godišnice Lukricu i Anku s kojima su se zabavljali „signor Marin i signor Danijel“ (Jeličić 1961: 97), Marinov prijatelj. Možemo pretpostaviti da Jeličić ovdje aludira na kurtizane Luciju i Agnezu.

3.5. Marinove suprotnosti

Renesansa je težila cjelovitom razumijevanju ljudske prirode, uključujući i tjelesnu i duhovnu dimenziju, te je naglašavala važnost uravnoteženosti između tih aspekata. U renesansi je središtem univerzuma smatran čovjek. Stavljajući čovjeka na prvo mjesto renesansa zaista najavljuje novi duh vremena, no držeći se i dalje nepokolebljivo religioznosti ostaje dobrim dijelom ukorijenjena u starom. Jedna od ključnih odlika renesanse je svestranost. I naš Držić je bio svestran. Za života je obnašao mnoge funkcije (poput one rektora Sveučilišta u Sieni). Budući da je još kao mladić postao klerik od njega se očekivalo da se ponaša u skladu s tim. Ponašanje je trebalo da bude uzorno, ali Držić se ponašao baš suprotno – sudjelovao u zabranjenoj predstavi, svjedočio ubojstvima iz prve ruke, potucao se okolo sa kurtizanama. Mogli bismo reći da je Držić bio više orijentiran na sebe, da je težio tome da zadovolji tjelesne potrebe, te je tako, ne mareći za duhovne potrebe, ostavio dojam neodgovornog čovjeka. Takvim ga smatra i Jorjo Tadić koji u svom djelu *Dubrovački portreti* navodi da se Držić čitav život nije bavio pravim, ozbiljnim poslom. Iako je čitav život bio na funkcijama vezanima uz Crkvu Držić nikada nije stavljao religioznost odnosno duhovnost na prvo mjesto. Međutim, sigurno mu je funkcija klerika potpomogla u njegovom svjetovnom životu, bar što se tiče financija. Držić nije mario što će misliti okolina o njemu i njegovim postupcima, da li je moralan ili nije. Unatoč tome što mu duhovnost nije bila na prvom mjestu Držić je nastojao postupati pravedno, mnogo je cijenio pravdu. Upravo

ta Držićeva odlika – da stavlja ovozemaljski život i sebe na prvo mjesto – čini ga čovjekom renesanse.

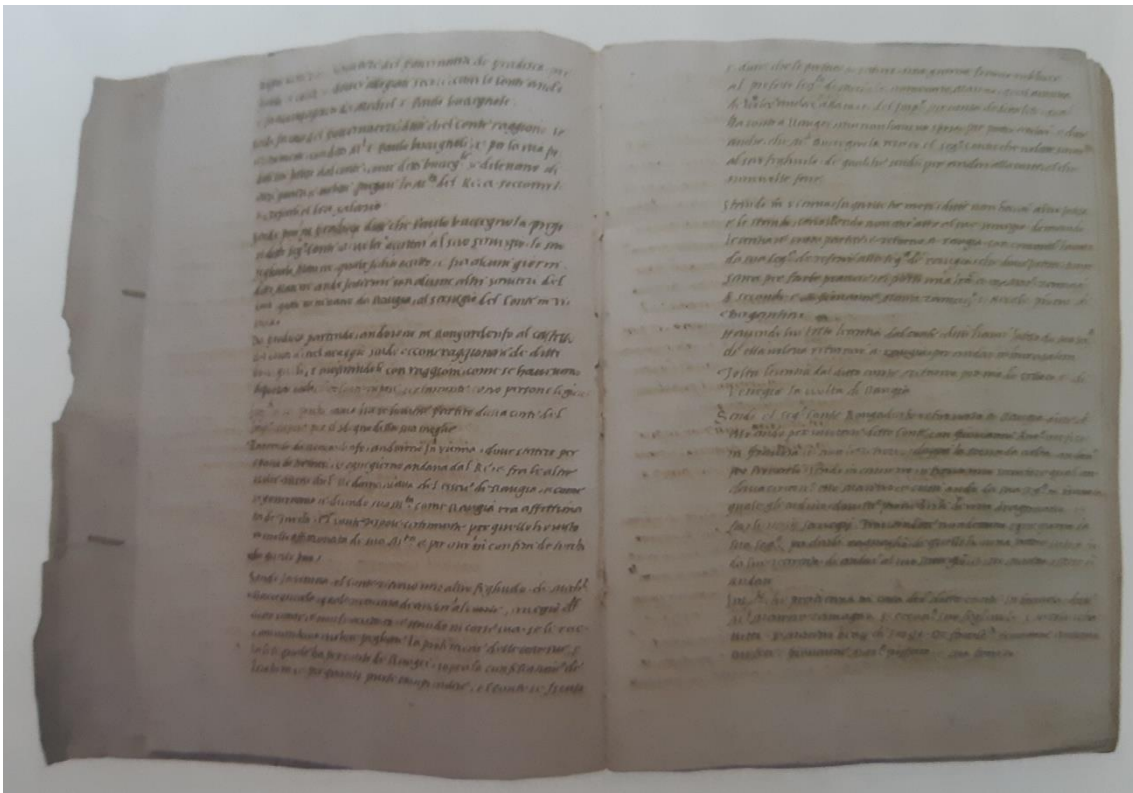
4. TAJNIK GROFA

Početak 1545. godine Držić se nalazi u Dubrovniku gdje po odluci Vijeća umoljenih četiri mjeseca zamjenjuje brata Vlaha na mjestu pisara u uredu vunarskog obrta. U prosincu iste godine u Dubrovnik dolazi austrijski grof Christof von Rogendorf. Rogendorf je bio sin proslavljenog borca u borbama što su ih Habsburzi vodili s Turcima oko Budima. Sukobljen s bečkim Habsburzima odlučio je pronaći stalno posao u Osmanskom Carstvu i to baš na sultanovom dvoru. Austriju je tako napustio pod izlikom da ide na hodočašće u Svetu zemlju. Dubrovačka vlada je Rogendorfu odredila dva plemića da mu za vrijeme boravka u Dubrovniku prave društvo. Znala je vlada da je Rogendorf uključen u špijunsku mrežu. Jedan od plemića koji su dodijeljeni grofu bio je Marin Zamanja, agent njemačko-rimskog cara Karla V., inače čovjek upućen u kolanje povjerljivih podataka iz Osmanskog Carstva na zapad, a posebno u krugove bliske Španjolcima. Također, dubrovačka vlada je bila upućena i u to da je grof Rogendorf poznanik dvojice dubrovačkih neprijatelja – habsburških agenata braće Miha i Pava Bučinića. S tom dvojicom je vlada u to vrijeme imala najveće probleme te ih je, zbog javnih optužbi nje same kod kralja Ferdinanda u Beču, bila spremna likvidirati. Dubrovački plemići koje je vlada zadužila da se posvete Rogendorfu ubrzo su pozvali Marina da ih zamijeni, tj. Marin Zamanja je preporučio Držića grofu. Zadovoljan poslovnom ponudom Držić je 1546. godine stupio u službu grofa Christofa von Rogendorfa. Prema tadašnjem običaju postao je Marin nekom vrstom grofova osobnog tajnika, tj. komornika koji je grofu pomagao u presvlačenju, posluživao ga jelom te po potrebi pisao pisma i ugovarao sastanke umjesto njega. Također, služio mu je i kao savjetnik u svakodnevnom životu. Zauzvrat je Rogendorf obećao Držiću dva dukata mjesečne plaće, odredio da mu se nabave po dva odijela godišnje i da mu se daju i uobičajeni pokloni. Držić je tada bratu Vlahu prepustio sve svoje crkvene prihode. Ubrzo je u Austriji došlo do nekih promjena u sporovima koje je Rogendorf ondje morao rješavati, pa se je grof odlučio vratiti u Beč. Držiću je grof ponudio da ide s njim u Beč na što je ovaj pristao. Na putovanje su pošli odmah po Božiću. Putujući s grofom Marin je posjetio Senj i Gradišku nedaleko od Trsta gdje se vidio s odbjeglom braćom Mihom i Pavom Bučinićem. Naime, grof i Držić su stupili s Bučinićima u kontakt i dali im neka pisma koja su donijeli iz Dubrovnika. Na tom putovanju Držić je proveo tri

mjeseca. U Dubrovnik su se Držić i grof Rogendorf vratili preko Klagenfurta i Venecije. Grof nije živio u gradu, već u Gružu gdje su mu dolazili mnogi Dubrovčani. Među gostima je bio i Držić koji tada nije bio u grofovoj službi. Međutim, Rogendorf je odlučio Držića ponovo uzeti u službu. Budući da su se grofovi sporovi na bečkom dvoru kroz to vrijeme, a i za prethodnog boravka samo povećali, u kolovozu 1546. godine grof je odlučio žurno napustiti Europu i otići u Carigrad na neko vrijeme. Držić mu se tada pokazao idealnim suputnikom jer mu je na putovanju od Dubrovnika do Carigrada mogao biti tumač i inicirani savjetnik. U Carigrad su stigli u rujnu. U grofovoj je pratnji osim Držića bio i Marin Bučinić, sin ranije spomenutog Pava Bučinića. S njim se je Držić na putovanju posvađao jer ga je ovaj vrijeđao zbog niskog pučkog podrijetla, a sebe uzdizao zbog pripadnosti plemićkom staležu. Nakon tog sukoba Držić je zauvijek napustio Rogendorfovnu službu. O Rogendorfu dalje znamo da je njegova ponuda da radi za turske interese bila odbijena u Carigradu, pa je, kako je bio u trajnom i nerješivom sukobu s Habsburzima, odlučio prijeći u službu francuskog kralja te je posljednje dane dočekao u Francuskoj. Držić je grofa utjelovio u liku Uga Tudeška u komediji „*Dundo Maroje*“, prikazanoj u Vijećnici 1551. godine.

U siječnju 1547. godine, odmah iza Nove godine, Držić se vratio u Dubrovnik. 9. siječnja iste godine počela se voditi istraga dubrovačke tajne policije o Christofu von Rogendorfu, potom o razmjerima Držićeve veze s Rogendorfom, kontaktima s braćom Bučinić i njihovom djecom, o svađi s Mihom Bučinićem, a onda i o zajedničkim poslovima s Marinom Zamanjom. Zamanja je bio javni predstavnik prošpanjolske struje i dubrovačke vlasti su sumnjale da je on preko venecijanskih posrednika pribavljao Španjolcima povjerljive informacije o Turcima i njihovoj vojnoj snazi i planovima. Sačuvan je opširan memorandum o istrazi dubrovačkih vlasti nad Držićem. U memorandumu se navode Držićeve riječi, a tekst je na talijanskom jeziku. U iskazu je Držić istaknuo da je na putovanje s grofom Rogendorfom u Carigrad otišao najviše zbog toga da „vidi svijeta“. Prema Držićevom iskazu razlog prekida drugog putovanja s grofom bio je sukob s Marinom Bučinićem. Uz to Držić je u iskazu spominjao još jednog Bučinića, sina starijeg Miha Bučinića koji je dolazio u Beč da na dvoru ogovara Dubrovačku Republiku i optužuje ju u prisustvu činovnika kralja Ferdinanda. Svoju mržnju prema Dubrovniku Bučinići su opravdavali time što im je tamo bilo zaplijenjeno obiteljsko imanje, a radi naknade su tražili pomoć Habsburgovaca za čije su interese

špijunirali i čiji su protektorat bar načelno prihvaćali dubrovački vijećnici. Memorandum se čuva u Državnom arhivu u Dubrovniku.

SLIKA 4: Izjava Marina Držića o putovanjima s grofom Rogendorfom (S. Prosperov Novak, *Pisac i vlast: poetika Marina Držića*, 2017.)

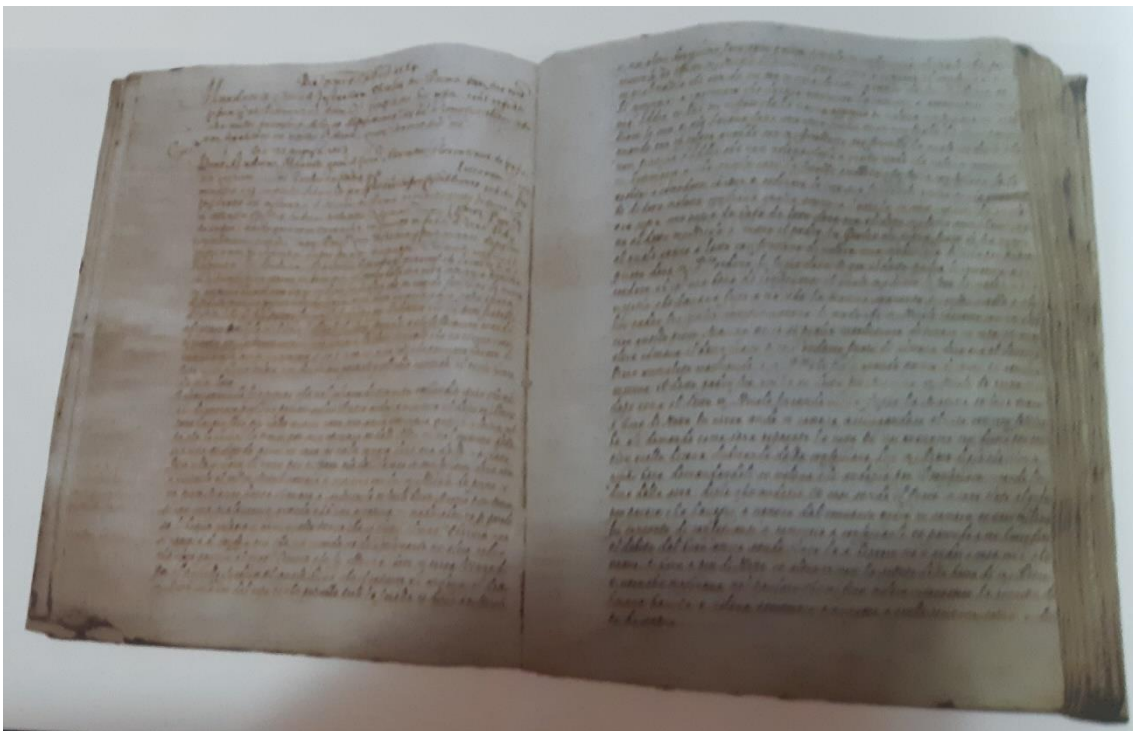
5. UZ PRIJATELJEVU POSTELJU

Godine 1563. Držić se nalazi u Veneciji u službi kapelana mletačkog nadbiskupa. Ondje se kreće u krugu tamošnjih Dubrovčana te je čest gost u kući Pera Primovića, bogatog dubrovačkog trgovca. Primovićeve kuća nalazila se u blizini mosta Ponte della Donna honesta. Uz Primovića će Držić biti i kada ovaj bude umirao. U to će vrijeme u kući izbiti afera oko Primovićeve testamenta, pa će Držić postati svjedok pravno kompliciranom procesu. Držić za vrijeme svog kratkog boravka u Dubrovniku mletačkim vlastima na njihov zahtjev šalje pismenu izjavu u kojoj detaljno opisuje Primovićeve smrt. Iskaz je bio potreban sudskim vlastima zbog spora koji se vodio oko vjerodostojnosti testamenta pokojnog Primovića. Ovaj iskaz je važan kao dokument jer svjedoči o Držićevu talentu da bez greške reproducira dijaloge te u kratkim formulacijama fiksira kako psihološke, tako i scenografske elemente realnosti. Pero Primović je došao u sukob sa svojim bratom Nikom zbog kćeri svoga sluga Hektora koja mu je postala prilježnica u njegovoj starijoj dobi. Stari Primović je svima govorio da je prilježnici ostavio značajnu svotu novca, no posljednjih je dana, pod utjecajem brata Nika, također Držićeva prijatelja, odlučio promijeniti oporuku. Međutim, sluga Hektor je sakrio izvorni testament jer je išao na ruku njegovoj kćeri. Kada je na kraju testament pronađen Primović je već bio na umoru i nije stigao u testament unijeti željene promjene. Zato se oko tih neunesenih želja odmah nakon njegove smrti vodio sudski spor. U svom iskazu Držić se koristi lucidnim rečenicama opisujući tako kako je sjedao uz umirućeg i pritom čitao jednu knjižicu. Nakon toga Držić naglašava da je umirući tiho nazivao slugu Hektora izdajnikom i ubojicom jer mu je ovaj oteo i sakrio oporuku. U prvom dijelu iskaza Marin priča o danima kada je Primović još bio u dobrom stanju jer se mogao kretati. Marin priča da su u tom vremenu Primović i on vrijeme provodili u Primovićeve vrtu kraj kuće. Primović se Marinu povjeravao vezano za obiteljske stvari. Pritom je, priča Marin, Primović izrazio čuđenje zato što mu se braća brinu što će dio nasljedstva ostaviti slugi Hektoru i njegovoj kćeri. Stari Primović objašnjava Držiću da mu se braća bespotrebno brinu jer on sve što radi radi za njihovo dobro i jer će i tako njima pripasti sve što ima. Iz Držićeva iskaza saznajemo i

da je Primović bio u boljim odnosima s bratom Nikom nego s Jerom. Naime, Jero je otišao od kuće i nastanio se drugdje. Razlog tome bilo je Perino ponašanje prema slugi Hektoru i njegovoj kćeri, odnosno to kako je stari Primović trošio novce na njih. Zato je Jere Peri iz Padove uputio zajedljivo pismo u kojem navodi kako Pere ne smije u kući držati suložnice i tome slično. Jere čak Perin dom naziva i javnom kućom. Vezano za to Pere je Držiću otkrio i svoju namjeru da brata Jeru isključi iz oporuke i gotovo cijeli svoj dio ostavi slugi Hektoru i njegovoj kćeri kako bi pokazao bratu što znači vrijeđati i razbjesniti ljude. Tužio se stari Primović i na brata Niku, ali ne toliko koliko na Jeru. Marinu je otkrio i to da bratu Niki kani ostaviti neke naslijeđene nekretnine i nagraditi ga gotovim novcem ako se za godinu dana oženi. U drugom dijelu svog iskaza Držić govori o vremenu kada je Pero Primović bio na samrti. Držić navodi da su Primovića 12. siječnja 1563. godine posjetili Firentinac gospodin Andrea Martelli, presvijetli gospodin Vittor Correro, liječnik Castello, a u noći je Primovićev brat Niko otišao i po ispovjednika. Dok su čekali ispovjednika, dalje navodi Držić, gospodin Martelli je Primoviću vješto govorio o ispovijedi. Stari Primović je tada rekao Martelliju i Držiću da se želi ispovjediti, ali iduće jutro. Pritom je napomenuo kako se oporuka nalazi u kovčežiću povrh kreveta na jednoj škrinji i da ju želi izmijeniti. Kada je Niko stigao s ispovjednikom Peri su, da ga ne uplaše, rekli da je ispovjednik došao tražiti određeno vino za oca gvardijana. Pero je naredio da se ispovjedniku dade vino. Poslije toga su Peru počeli nagovarati da se ispovijedi taj tren, no on je odbio i rekao da će ispovijed obaviti ujutro. Niko je zamolio ispovjednika da ostane preko noći u slučaju da se Pero predomisli. Ispovjednik je to i učinio. Tako su Držić, ispovjednik, gospodin Martelli i Niko ostali budni da dežuraju zbog Pere. Oko pet sati ujutro Niko je ušao u Perinu sobu da mu otare lice i kaže da je svanulo. Pero je Niki rekao da se je dobro odmorio i da se želi ispovjediti. Niko je otišao po ispovjednika i dugo ga nije bilo. Kada je ispovjednik napokon došao ostao je nasamo s Perom da ga ispovijedi. Dok se Pere ispovijedao gospodin Martelli je otišao kući. Nakon ispovijedi ispovjednik je pozvao slugu Hektora i Niku tražeći da se Peri dadne oporuka. Hektor i Niko su ušli u sobu, ali su ubrzo i izašli. Držić je zatim ušao u Perinu sobu i čuo da optužuje Hektora za izdaju jer je ukrao njegovu oporuku. Nedugo nakon toga u sobu su ušli sluga Hektor, Niko i ispovjednik. Onda su oni dali Peri oporuku. Pero uzme oporuku i zatraži naočale da ju može pročitati, no ruke su mu se toliko tresle da ju nije mogao držati te ju je bacio na krevet.

Oporuku je uzeo Niko i krenuo čitati. U međuvremenu Pero je preminuo te se tako nije stigao ni pričestiti, a kamoli promijeniti oporuku. Držić na kraju svog iskaza navodi kako ga je Niko nakon što je Pero preminuo zamolio da dobro upamti sve što se tada dogodilo jer je želio da slugin postupak ne prođe nekažnjeno.

Ovaj dokument ujedno predstavlja i dokaz da je Držić bio dobar, odan i požrtvovan prijatelj koji je bio uz svog prijatelja Peru Primovića kada mu je to najviše trebalo.

SLIKA 5: Držićeva izjava u parnici braće Primović koju je dao dubrovačkim vlastima na zahtjev venecijanske policije (S. Prosperov Novak, *Pisac i vlast: poetika Marina Držića*, 2017.)

SLIKA 6: Most Ponte di Donna Onesta kraj kojeg se nalazila palača Pere Primovića (S. Prosperov Novak, *Pisac i vlast: poetika Marina Držića*, 2017.)

6. NADIMAK VIDRA

Usputan spomen Držića u prosincu 1565. godine sadržan je u korespondenciji tada već bivšeg dubrovačkog nadbiskupa Lodovica Beccadellija. Naime, ta korespondencija predstavlja pisani dokaz uporabe nadimka Vidra iz vremena piščeva života kako u prijateljskim, tako i u književnim krugovima u Dubrovniku. Nakon odlaska iz Dubrovnika u lipnju 1560. godine Beccadelli je nastavio održavati kontakte s Dubrovčanima čiji je nadbiskup ostao do imenovanja svog nasljednika Crisostoma Calvinija 17. studenoga 1564. godine. Njegova pisma iz Toskane su, osim svjetovnih vlasti i upravitelja poslova nadbiskupije, primali i dugogodišnji prijatelji poput Ivana Marinova Gondole (Gundulića). S Gondolom se Beccadelli upoznao još u Anconi 30-ih godina 16. stoljeća kada je obnašao dužnost tajnika kardinala Gaspara Contarinija. Od pisama koja je Beccadelli uputio Gondoli nakon odlaska iz Dubrovnika Držić je spomenut u onom od 15. prosinca 1565. godine koje je sastavljeno u Pratu i u kojem stoji:

Magnifico signor mio. Con l'ultime da Ragusa erano quelle di Vostra Signoria dell'ultimo d'ottobre, per le quali intendo il suo ben stare che Nostro Signore Dio la conservi longamente con tutta la famiglia. Io sono similmente con li miei in buon termine et vommi passando il tempo così da vecchio et godendo la stanza, di che vi ha detto messer Marino Vidra, ch'è posso dire la mia piazza et canale, per che in questa ho da passeggiar assai, et la sua commodità quasi m'è d'incomodo al presente imperoche havendo il Signore Principe di Fiorenza condotta la sua moglie in queste parti et facendo questa strada ho bisognato dare alloggiamento a molti Signori Todeschi che li fanno compagnia et vengono di mano in mano. (Trška 2021: 72)

Dakle, o boravku u Pratu, naročito o rezidenciji prepoziture (danas Biskupska palača), Beccadelli piše:

Provodim vrijeme kao starac uživajući u rezidenciji, o kojoj vam je rekao gospodin Marino Vidra, koja je, mogu reći, moj trg i moja riva, jer u njoj moram dosta hodati, a njezina udobnost mi je u ovom času gotovo pa neudobnost. (Trška 2021: 72)

U nastavku pisma Beccadelli pojašnjava kako mu je prostranost rezidencije omogućila da ondje smjesti svitu Ivane Austrijske, sestre cara Maksimilijana II., koja je u Toskanu stigla početkom prosinca 1565. godine kao nevjesta Francesca I. de' Medicija. Također, iz pisma saznajemo da je vijest o tome da se Beccadelli skrasio u

Pratu Gondoli već prenio *messer Marino Vidra*, tj. Marin Držić. Spomen Držića u tom pismu tako nam daje novi uvid u posljednje godine Držićeva života o kojima je poznato malo. Iz pisma je jasno da je Držić boravio u Toskani već 1565. godine. Drugo nam ništa nije poznato osim da je Marin poznavao prednosti rezidencije u Pratu. To poznavanje prednosti rezidencije bi moglo upućivati na mogućnost da je Držić ondje i odsjeo. Pretpostavka je da se Držićev i Beccadellijev susret dogodio nakon Beccadellijeva povratka u Prato sredinom srpnja 1565. godine, a svakako prije kraja listopada iste godine zato što je posljednjim danom listopada bilo datirano nepoznato pismo Ivana Gondole na koje se Beccadelli poziva u svom odgovoru od 15. prosinca. Dakle, Držić se nakon posjeta morao vratiti u Dubrovnik gdje je Gondoli prenio vijest o Beccadellijevoj rezidenciji. O okolnostima u kojima se odvio Držićev i Gondolin susret nije moguće nagađati. Činjenica da Beccadelli u pismu naziva Držića nadimkom Vidra potvrđuje pretpostavku da su se osobno poznavali. Podrijetlo Držićeva nadimka nije do kraja razjašnjeno – većina autora povezuje ga s istoimenom životinjom kojoj je lukavost najizraženija osobina, dok Viktorija Franić Tomić iznosi pretpostavku da je nadimak „koi se očito javlja tek nakon piščeva povratka iz Siene, mogao biti povezan s nekim krznenim ukrasom koji je Držić donio sa sobom jer ga je u Sieni, dok je bio rektor, nosio kao znak moći“ (Franić Tomić 2011: 245). Leo Košuta pak smatra da je riječ o pseudonimu koji je pisac sam uzeo. Konačno, spomen Držića u Beccadellijevu pismu Gondoli pouzdan je dokaz da je nadimkom Vidra Držić nazivan za života te i svjedočanstvo da je njime imenovan i izvan najužeg kruga svojih dubrovačkih prijatelja.

7. „UROTNIČKA“ FAZA

U ovom ćemo se poglavlju fokusirati na dokumente koji nam više od ostalih dočaravaju Držićevu ličnost – pisma pisana Cosimu I. Mediciju i njegovom sinu Francescu.

7.1. Povijesni kontekst i otkriće urotničkih pisama

Početak svibnja 1566. godine Držić dolazi u Firencu. Za vrijeme svog boravka u Firenci tijekom ljeta spomenute godine on piše vojvodi i toskanskom vladaru Cosimu I. Mediciju. Danas nam je poznato pet od sedam njegovih pisama (originali na talijanskom, pisani gusjim perom) koja su napisana u razdoblju između 2. srpnja i 28. kolovoza 1566. godine točnije 2., 3., 23., 27. srpnja i 28. kolovoza 1566. godine.¹ Četiri je otkrio francuski slavist Jean Dayre u Državnom arhivu u Firenci (*Archivio di Stato di Firenze*) potkraj siječnja 1930. godine. Od ta četiri pisma prva dva su upućena Cosimu I., a druga dva njegovom sinu Francescu. Peto pismo (pismo od 27. srpnja) je, s opaskama o Držiću koje su se nalazile u prepisci između Cosima I. i njegovog tajnika Bartolomea Concina, pronašao naš mladi historičar Lovro Kunčević također u Državnom arhivu u Firenci. Tiskao ga je u *Analima Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 2007. godine u studiji pod nazivom *Ipak nije na odmet sve čuti: Medičejski pogled na urotničke namjere Marina Držića*. Upravo je zadnje otkriveno pismo dokaz da Držić nije ignoriran na medičejskom dvoru kako se mislilo prije pronalaska tog pisma. U pismima Držić poziva Cosima I. da mu političkim i diplomatskim, personalno-vojnim i novčanim sredstvima pomogne srušiti aristokratski režim u Dubrovniku koji je po Držićevu mišljenju bio u rukama nesposobne vlastele koju naziva „dvadeset obezoružanih i ludih nakaza“ (Čale 1987: 23). Nadalje, on predlaže vojvodi da se odmah nakon prevrata, u kojem bi sudjelovalo pedesetak ubačenih vojnika i nešto mornaričkih, vlast raspodijeli između pučana i vlastele pri čemu bi se slijedio primjer

¹ Pretpostavlja se da je pisama ukupno bilo sedam. U pronađenim pismima nema spomena o razgovoru Cosimovog tajnika Bartolomea Concina s Francescom Vintom, medičejским magistratom, koji Držić kratko spominje u pismu kojeg je pronašao Kunčević. Očito da je to aluzija na još jedno nepoznato pismo Cosimu, napisano prije 27. srpnja, a vjerojatno nakon 23. srpnja, zato što u pismu knezu Francescu (Cosimovom sinu) od tog datuma nema aluzije na kontakte s medičejским dvorom. O sadržaju tog pisma možemo samo reći da je na njegovu kraju Držić spomenuo kako je Concino razgovarao s Vintom i rekao neka ga Držić potraži. Računajući ta dva izgubljena pisma Kunčević je mišljenja da ih je ukupno sedam.: KUNČEVIĆ 2007: 10.

Genove, grada-države. Da bi se osigurao uspjeh pothvata Držić navodi prijedlog da se papu zamoli anatema koja bi impresionirala pobožan puk i prisvojila ga na stranu urotnika. Zatim bi se povremeno, po pet osoba, pod izlikom da se bave obrtima, uselilo pedesetak odabranih vojnika kojima bi se u pravom trenutku pokazala Cosimova punomoć i otkrio cilj akcije. Valjalo bi postići i pridruživanje mornarice koju bi nagovorio Don Garcia Toledo. Što se tiče Turaka njima bi se i dalje plaćao danak, pa se ne bi miješali.

U pismima Držić navodi mnoge negativne strane dubrovačke vlade pri čemu posebno ističe njihovu pretjeranu škrtost. Zamjera im nepoznavanje protokolarnih poslova (navodi primjere za kazneni sud) i svjesno snižavanje ranga poslanstava upućivanih stranim vladarima, među kojima je i španjolski kralj i njemačko-rimski car Karlo V. Držić smatra da vlasti nikada nisu na zapad plasirale dovoljno vjerodostojnih informacija o prilikama u Turskoj jer su „htjeli da se što manje o njima dozna, kako bi poput bogova živjeli sami za sebe“ (Čale 1987: 25). U posljednjem pismu Držić spominje dvojicu dubrovačkih plemića (Luka Sorokočević i Frano Lukarević) i tvrdi da su oni zajedno s njim spremni otići u Dubrovnik kako bi sudjelovali u uroti. Po opaskama pronađenim uz to pismo koje predstavljaju korespondenciju Cosima i Concina saznajemo Cosimov stav o Držićevoj stvari, tj. uroti – „Sve su to tlapnje“ (Kunčević 2007: 15). Dva su pisma naslovljena na Cosimovog sina Francesca zato što je njega Cosimo zadužio za „dubrovačku stvar“. U praksi su pisma ostala neodgovorena.

Budući da je Dubrovačka Republika tijekom srednjeg vijeka postajala sve autonomnijom, tako je i njezina mreža špijuna upravo u doba renesanse postigla visok stupanj učinkovitosti. Držićev Dubrovnik tog doba je, kao i Venecija, operativna baza španjolske i zapadne špijunaže. Španjolsku i zapadnu špijunažu su zanimale informacije o Turcima, njihovoj vojsci, kretanju i ratnim namjerama u Europi. Ti špijuni su većinom financirani iz Madrida i Milana, kasnije i iz Napulja. Tajna izvješća iz Turske bi dolazila s Krfa, pa preko Dubrovnika do Venecije. Odonuda su vijesti stizale u različite rezidencije Karla V., na dvor Filipa II. u Madrid ili Habsburgovcima u Beč. Sredinom 16. stoljeća u tom špijunskom lancu je radilo, i to u španjolskoj službi, tristotinjak agenata, pola njih sa trajnim smještajem u Carigradu. U svojoj politici „raguziniranja“ (Prosperov Novak 2017: 186). Dubrovčani su pomagali svim zaraćenim stranama, samo

ne Veneciji. Ni Venecijanci nisu pomagali Dubrovčanima nego su koristili svaku priliku da ih izvrgnu ruglu što se tiče politike. U Firenci je utemeljena moderna špijunaža, a u arhivskim su zbirkama grada sačuvani mnogi izvori koji još u 13. stoljeću spominju gradske činovnike kojima je zadatak bio nadgledanje rada špijuna. Te činovnike su nazivali „deputati super spiis“ (Prosperov Novak 2017: 186). Špijunaža u Firenci osobito jača za vladavine Cosima I. Medicija koji se trudio vratiti joj dignitet. Njegovi agenti bili su poput „beskrupuloznih plaćenika“ (Prosperov Novak 2017: 186) koji su likvidirali njegove političke protivnike u cijeloj Veneciji. Nisu se libili likvidacijama usred Venecije. Aldo Manuzi, talijanski tiskar koji je s Dubrovnikom njegovao bliske veze, hvalio je Cosima I. „kao mudra vladara, jer mu nije nikad bilo teško potrošiti znatna sredstva kako bi dobio što kvalitetnija izvješća o svojim protivnicima“ (Prosperov Novak 2017: 186) – poznat podatak da je 1561. godine Cosimova blagajna dala 40 000 dukata za troškove špijuna. U Italiji tada gotovo da nije bilo dvorca, grada, ljetnikovca ili gostionice iz kojih Cosimo nije dobivao povjerljive informacije. U jednom povjerljivom izvješću venecijanski ambasador u Firenci Vincenzo Fedeli tvrdi kako je Firenca puna ljudi koji se u strahu od Cosimova režima ponašaju kao da ne vide ni ne čuju, te da je Cosimo stvorio „una certa sorta d’omini“ (Prosperov Novak 2017: 187), tj. vrstu ljudi od koje svi bježe kao od kuge. Fedeli uočava da se ljudi u Firenci sklanjaju od najbližih prijatelja od straha da netko od njih nije izdajnik, a poznato mu je i da mnogi ljudi u gradu rade „nečastan špijunski posao samo da bi bili u vladarevoj milosti“ (Prosperov Novak 2017: 187). Dubrovčani su se za nabavu otrova koje su primjenjivali na svojim neprijateljima obratili Cosimu te je za manje od godinu dana u Dubrovnik stigla pošiljka sa smrtonosnim otrovima. Cosimov režim bio je toliko jak da je preživio i poslije njegove smrti.

Određeni dijelovi Držićevih urotničkih pisama predstavljaju „špijunski memorandum“ (Prosperov Novak 2017: 183) po svojim stilskim i sadržajnim karakteristikama. U njima Držić opisuje slučaj špijuna i trgovca Lorenza Miniatiya kojega je i on sam poznao. Miniati je bio višestruki obavještajni agent te je jednom prilikom količinom informacija o Turcima nenamjerno izložio opasnosti dubrovačke interese. Turski poslanici su upozorili Dubrovčane na to, pa je Miniati napadnut i pretučen u vlastitom domu, nasilno uhićen i na kraju zauvijek prognan iz Dubrovnika.

Iz ovoga je vidljivo da je Držić bio u doticaju sa špijunima te zahvaljujući tome i upoznat sa političkom situacijom u Toskani.

Zanimljivo je da su najvažniji Držićevi autografi upravo urotnička pisma na kojima je najbolje vidljiv njegov potpis, kasnije često reproduciran. Na pismima se nalazi i pečat od bijelog papira na vosku s Držićevim inicijalima – prepletenim slovima „M“ i „D“.

7.2. Machiavellijev Vladar i Moreova Utopija kao inspiracija

Makijavelizam je politička doktrina, nazvana po Niccolòu Machiavelliju, kojoj je temelj interpretacija politike sile koja zagovara načelo – „cilj opravdava sredstvo“. Pod tim nazivom se kasnije počela podrazumijevati i politička praksa koja se služi raznim nemoralnim sredstvima da bi zadržala ili pak osvojila vlast. Ishodište makijavelizma je u Machiavellijevu *Vladaru (Il Principe)* iz 1532. godine, tj. u iskrivljenim interpretacijama izvađenim iz *Vladareva* konteksta. Držiću je *Vladar* poslužio kao inspiracija za urotu. Držićeva urotnička pisma odišu neknjiževnim/političkim značenjem makijavelizma -

Machiavellijeva teza da pobjedom vrline nad slijepom silom fortune čovjek može realizirati svoje neograničene sposobnosti Držić je pokušao realizirati i u stvarnosti...a „teorijsku“ osnovu za taj čin našao je u Machiavellijevim spisima (*Vladar, Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija – Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio*). (Prosperov Novak (ur.) 2009: 468)

Po ovome je vidljivo da je Držić u detalje poznao *Vladara* iz kojeg je i preuzeo „tezu o „novome vladaru“ koji, obdaren vrlinom (virtù), zna prepoznati pravu priliku (occasione) i zato može pobijediti nestalnu fortunou, a tu je humanističko-filoz. misao eksplicirao Pomet u Dundu Maroju“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 468). Do tumačenja Držićeva djela, tj. urote iz perspektive makijavelizma došlo se postupno. Prve interpretacije pisama koje je pronašao Dayre bavile su se moralnim i političkim aspektima urote, procjenama njezinog uspjeha, ali i etičnošću samog Držića. Većina

„interpretatora“ slagala se da je riječ o neizvedivom, čak nemogućem planu, a mnogi su Držića smatrali izdajnikom Dubrovačke Republike. Neki su pak išli tako daleko da su ga okarakterizirali: „ne sasvim zdrav, sa izvesnim duševnim nedostacima“ (konstatacija Jorja Tadića iz djela *Marin Držić /1508.-1567./; Dubrovački portreti*, 1948.), „živčano iscrpljeni stari umjetnik“ (Batistić 1967: 45). Živko Jeličić je u nizu radova, objavljenih 1948.-1958. godine, pod nazivom *Marin Držić Vidra* prvi dao poticaj drukčijim tumačenjima od onih koja su nuđena u priložima pozitivističke koncepcije – on

je „dvadesetoricu nenaoružanih, ludih i bezvrijednih nakaza“ iz pisma Cosimu od 2. VII. 1566. povezao s ljudima nahvao iz prologa Dugoga Nosa komedije Dundo Maroje, protumačivši negromantove riječi kao utopiju i metaforu klasnoga sukoba, a Držića proglasio „pjesnikom dubrovačke sirotinje“. (Prosperov Novak (ur.) 2009: 468)

Utemeljivši vlastitu interpretaciju na postavci da cijeli Držićev opus „govori o pobjedi mudrosti nad ludosti, ljudi nazbilj nad ljudima nahvao, što je Držića na kraju i dovelo do urote“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 468) Frano Čale je prvi usporedio misli iz urotničkih pisama s replikama nekih likova iz Držićevih djela. U svom radu *Pometov makjavelizam: od umjetničke vizije do urotničke zbilje* Čale uspoređuje dijelove Pometovih monologa iz *Dunda Maroja* i ulomke *Vladara* te tako dokazuje da nije riječ o slučajnoj podudarnosti ideja u impostaciji likova, već o izravnu Držićevu tumačenju Machiavellijevih misli, te njihovom svjesnom apliciranju na protagonista jednog umjetničkog i komediografskog svjedočanstva o ljudima i društvu u Dubrovniku onoga doba. Temeljne kategorije koje Machiavelli veže uz novog vladara su sposobnost/vrlina, sreća, prigoda. O svemu tome razmišlja i Pometov lik. Nadalje, Čale ističe sličnosti Machiavellijeva *Vladara* i Pometovog lika. Machiavellijeva teza iz 18. poglavlja o „vjetru varljive sreće“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 469) – „Stoga on mora imati duh sposoban da se okrene već prema tome kako mu to nalaže vjetar varljive sreće i neprestana promjenjivost okolnosti“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 469). – sažeta je u Pometovoj rečenici: „Neće vazda jednako brijeme bit: za slatkijem ljetom dođe i gorka zima“(I.,2) (Čale 1967: 35). Ovdje je riječ o makijavelističkom načelu „akomodavanja“ („*come conviene variare coi tempi*“) (Čale 1967: 35) koje predstavlja preduvjet dobrou odnosu s fortunom. Machiavelli nas upozorava da budemo mudri i prilagodljivi novonastalim okolnostima: „U mirno doba nisu nikad [vladari] pomišljali na to da se

vremena mogu izmijeniti. /.../ Mislim još da je sretan onaj koji postupi onako kako to ište duh vremena; i obratno, da je nesretan onaj koji postupi protivno duhu vremena (24., 25. poglavlje)“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 469). Pomet tu spoznaju spominje „u duhu Machiavellijevih formulacija“ (Čale 1967: 35):

Ma se je trijeba s brjemenom akomodavat; trijeba je bit vjertuožu tko hoće renjat na svijetu. Kralj je čovjek od ljudi kad se umije vladat.; Trijeba je bit pacijent i ugoditi zlu brjemeni da se pak dobro brijeme uživa. Svakijem kami! Maro mi prijeti, a ja mu se baretom u ruci klanjam; Tudešak me, moj idol, dviže s trpeze, s delicija! Srcem mučno idem – čijerom volentijero. I tko k meni dođe: „Pomete, opravi mi“, - opravljam; „Pod’ za mene“ – idem; konselj mi pita, - umijem mu ga dat; psuje me, - podnosim; ruga se mnom, - za dobro uzimljem. Ovaki ljudi renjaju! (Čale 1967: 35, 36)

Jedna od najvažnijih sličnosti je usporedba prevrtljive naravi fortune sa ženskom prirodom za što Machiavelli kaže:

Ja pak smatram da je bolje biti naprasit nego obazriv: jer sreća je žena, pa je moraš tući i krotiti; i vidi se kako se ona prije pokorava naprasitima nego obzirnima koji u svemu postupaju hladno. Sreća je, kako rekosmo, žena, pa je uvijek prijateljica mladih ljudi jer su bezobzirniji, žešći i s više joj smjelosti zapovijedaju (25. poglavlje). (Prosperov Novak (ur.) 2009: 469)

Dok Pomet o tome govori:

Vrag uzeo srjeću i nesrjeću. Fortunu pišu ženom ne zama; i dobro čine tu joj čas činit, ako se obrće sad ovamo sad onamo, sad na zlu sad na dobru; sad te kareca, a sad te duši. Tko joj je kriv? Ma bogme je ona meni kriva! Da vrag uzme tu nje moć kojome načas čini smijejat ljudi, načas plakat. Vražija njeka ženska narav! Scijenim da apostu čini da se ja sad malo proplačem, a da se ona nasmijeje. Nasmijej se, nasmijej se! Bogme plačem srcem, plačem očima, - plakat ženska je stvar!(IV.,3) (Čale 1967: 36)

Machiavelli ljude gleda na pesimističan način: „...o ljudima se općenito može kazati: nezahvalni su, nepouzdana, prijetvorni, izbjegavaju opasnosti i pohlepni su za dobitkom; dok im dobro činiš, tvoji su, nude ti svoju krv (...) kad je potreba daleko; no kad se nevolja primakne, obrću se...“ (Čale 1967: 38); za ljubav kaže da se ona „podržava vezom zahvalnosti, samo što ljudi, budući da su opaki, tu vezu raskidaju kad

god im je to od koristi. ...ljudi su toliko tupi i toliko se pokoravaju nuždi, kad nadode, da će onaj koji vara uvijek naći nekoga tko će se dati prevariti“ (Čale 1967: 38). Vladarima pak daje savjet: „Neka, dakle, vladar pazi na to da pobjeđuje i da održi državu; sredstva će se uvijek smatrati kao časna i svatko će ih hvaliti, jer svjetina se zanosi prividom i uspjehom same stvari; a na svijetu i nema doli svjetine...“ (Čale 1967: 38). Ljudsku pohlepu za novcem također ističe – „...ljudi brže zaboravljaju smrt očevu negoli gubitak očevine (17. poglavlje)“ (Čale 1967: 38); „Kad god se ljudima ne dira u imetak i u čast, oni su zadovoljni“ (Čale 1967: 38). To je u *Dundu Maroju* sažeto u replici Tripčete Kotoranina: „Uzmi mi dukate, uzmi mi čast i život (I.,1)“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 469). Pomet ljude opisuje, kao i Machiavelli u „*Vladaru*“, negativno: „S Pometom imate što činit, kanaljo, neljudi, siromasi! Pomet se s vami rve (II.,14)“ (Čale 1967: 39). Pometovoj rečenici – „Vuk lisicu privari (V.,4)“ (Čale 1967: 40). – možemo naći izvor, kako Čale ukazuje, u 18. poglavlju *Vladara*:

Morate, dakle, znati da postoje dva načina borbe: zakonima i silom. Prvi je način svojstven čovjeku, drugi životinjama; no kako prvi način često puta nije dovoljan, treba se utjecati i drugome. Stoga je nužno da se vladar zna dobro poslužiti i ljudskim i životinjskim svojstvima. Vladare su tome prikriveno poučavali stari pisci, koji navode kako su Ahilej i mnogi drugi drevni junaci bili predani na odgoj kentauru Hironu, da ih on drži pod svojom stegom. Imati za učitelja poluživotinju i polučovjeka, ne znači ništa drugo doli to, kako vladar mora znati da se posluži i jednom i drugom naravi; a služi li se jednom bez druge, nema mu duga vijeka. ...Budući da je vladaru nužno da se služi životinjskim svojstvima, mora između njih izabrati lisicu i lava, jer se lav ne može braniti od mreže, a lisica od vukova. Treba dakle da bude lisica hoće li da osjeti mrežu, a lav da prepadne vukove. (Čale 1967: 40, 41)

Čale smatra *Vladara* Držićevim putokazom u pisanju urotničkih pisama, pa kao prvo slično mjesto navodi ulomak iz pisma od 3. srpnja 1566. godine gdje stoji – „Fortuna je uvijek nepouzdana kad najprije dolazi sa smiješkom i vesela lica“ (Čale 1987: 34). – uspoređujući ga sa Pometovim razmišljanjima o ženskoj naravi fortune. Čale uviđa i sličnosti između Držićevih opisa negativnih strana dubrovačke vlade (prvenstveno njezine škrtosti) i Machiavellijevih razmatranja u 15. i 16. poglavlju. Machiavellijeve opservacije o vladaru iz 9. poglavlja - „Zaključit ću tek da je vladaru nužno da mu narod bude prijatelj; inače mu u nevolji nema pomoći“ (Čale 1967: 45). – Čale uspoređuje s Držićevim naglašavanjem nezadovoljstva dubrovačkog puka

(Tamošnji puk od Boga moli samo jednu milost, da se naime dvadesetorici nenaoružanih, ludih i bezvrijednih nakaza oduzme štetna vlast i da Vaša Preuzvišenost sastavi novu vladu u Dubrovniku (...). Treba ih, velim, bez osвете poučiti kako valja živjeti, jer je naša namjera najljubaznijim načinom ukloniti onolike neredе, a divljaštvo nećemo ukloniti divljaštvom, nego će se to, uz pomoć Boga i dobre Fortune Cosima Medicejskog, Vojvode Firentinskog i Sieneškog, moći lako obaviti, budući da mi široke mogućnosti pruža njihova glupost i njihovo slabo vladanje, a nadasve to što smatraju da im ne prijete opasnost od naroda i da su moćni u odnosu na inozemstvo. (Čale 1987: 26, 30); 2. srpnja 1566. godine).

Držićev „naglasak“ na tome da bi svi mladi ljudi stali na njegovu stranu i da većina „samih [plemića] nisu zadovoljni sadašnjom vladom“ (Čale 1987: 27) Čale je povezo s Machiavellijevim tumačenjem:

Težnje su naroda mnogo časnije od težnja velikaša, jer oni hoće da tlače, narod da ne bude tlačen. Nadalje, od neprijateljski raspoložena naroda vladar se ne može nikad osigurati, jer naroda je mnogo; od velikaša može, jer ih je malo. Najgore što vladara može zadesiti od neprijateljski raspoložena naroda jest da ga narod napusti; ali od velikaša, ako su mu neprijatelji, ne samo što se mora bojati da će ga napustiti nego i da će na njega navaliti; oni su mnogo oprezniji i lukaviji, te im uvijek dotekne da se spasu, i uznastoje da se dodvore onome za koga se nadaju da će pobijediti (9. poglavlje). (Čale 1967: 45)

Spomen Antonija Ferramolina, koji je pojačavao dubrovačke fortifikacije, u pismu od 2. srpnja 1566. godine Čale smatra potvrdom da je *Vladar* bio Držićeva lektira –

Da bi se zaštitili od te sumnje uzeše jednog od tih Španjolaca iz Kaštelnovoga da im utvrdi grad i da ih osigura s obzirom na nepovjerljivost koju su u njih imali. Bijaše to neki inženjer imenom Ferramolino, zbog kojega su mnogo potrošili na utvrde i pokajali se što su to učinili. A kako oni ne žele ni savjet ni pomoć od naroda, a još se manje uzdaju u strance, njihovi poslovi oko utvrda stoje slabo i zapušteno, iako ne manjka ni topništva, ni vještine, niti ičeg što je potrebno za ratnu spremu, samo što manjka prava vlada. (Čale 1987: 29)

Svoje teze Čale zaoštrava u *Dopunama o Držiću, urotniku i maniristu* (1982.) gdje naročito ističe važnost *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija* (pogotovo 6. poglavlje treće knjige *O urotama*) te naglašava: 1. Držićev život i drame moraju se retrospektivno povezati s pismima, što je osobito nužno kada je u pitanju prolog Dugog Nosa, 2. Držić

je interpretirao i primijenio Machiavellijevu teoriju („oduševljavao [se] novim makijavelističkim spoznajama o tome da veliki i plemeniti cilj za dobro domovine opravdava svako sredstvo“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 470)) iznesenu u *Vladaru i Raspravama*, 3. urota je ozbiljan plan utemeljen na teorijskim spoznajama i praktičnom iskustvu (poznavanje prilika u gradu), 4. Držić je bio uvjeren u izvedivost urote jer u Dubrovniku vlada sveopća mržnja prema trenutnoj vlasti, 5. iz *Rasprava* je prihvatio misao da odluku o uroti može donijeti bilo tko, neovisno o staležu, 6. Držić je vjerovao svom znanju i hrabrosti jer je poznavanjem sustava vladanja u Republici i na putovanjima s Christophom Rogendorfom stekao predispozicije za urotu, 7. Držić je bio svjestan opasnosti koje se mogu javiti prije urote ili za njeno vrijeme, 8. iako se u *Raspravama* kaže da ne treba ostavljati pisane tragove u pokušajima urote, pisma nisu znak naivnosti nego svjesno preuzimanje rizika za koji je Držić vjerovao da nije velik, 9. spomen istomišljenika koji bi ga poduprli, ali od njih ne može tražiti financijsku pomoć, Čale tumači činjenicom da oni nisu znali da Držić planira urotu za pisanja pisama, 10. Držić je urotu usmjerio „preciznošću izvanrednog dramaturga“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 470), 11. ekstremniji postupci poput prave ili lažne ekskomunikacije pripadali su „rafiniranijem obliku terora“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 470), 12. Držić je prevideo opasnosti urote, 13. neuspjeh urote nije posljedica njezine naivnosti, već Cosimove nespremnosti da ju prihvati, 14. urota predstavlja potvrdu Držićeve pripadnosti „kozmpolitskoj manirističkoj eliti“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 470) (prolog Dugog Nosa). Čale makijavelizam smatra teorijom „iz koje je Držić preuzeo pojmove vrline i fortune, odn. tumačenje da se čovjek, zahvaljujući sposobnostima, može othrvati fortuni, što je knjiž. sredstvima izloženo u Dundu Maraju“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 470). Za Držića je ono do čega je Machiavelli došao proučavanjem primjera iz povijesti i političke prakse onog vremena, a što je bilo upućeno izabranima, „filozofija života uopće“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 470). On uzima Machiavellijeve misli kako bi oblikovao sliku čovjeka *nazbilj*, dok je Machiavellijev traktat upućen ljudima *nahvao*. Držićev Pommet nije makijavelist, već „simbol novog vremena, tj. prototip u kojem je ostvarena dignitas hominis renesansnog čovjeka“ (Čale 1967: 33). Ujedno, Pommet je i Držićev alter ego.

Utopija je pojam kojeg je prvi upotrijebio Thomas More 1516.g. u djelu *O najboljem državnom uređenju i o novom otoku Utopiji*. Ta rasprava je pisana u

dijaloškoj formi, a središnji je lik pomorac Rafael Hitlodej čije je prezime sastavljeno od grč. pojmova besmislica i širitelj, a ime upućuje na arkandela Rafaela, objavitelja istine. Osnovna misao *Utopije* je funkcioniranje racionalno planiranog društva u kojem nema privatnog vlasništva ni na sredstvima za proizvodnju ni na zemlji i nekretninama. Imovina je zajednička (*bene commune*) pa je ta *communitas* istodobno i prototip komunističkog društva izgrađenog na modernoj recepciji Platonove zajednice dobara i ranokršćanskih ideja o zajedničkom vlasništvu (u *Utopiji* često citirana Platonova *Država*). Držić je viziju pravednog društva, smještajući ga u Stare Indije izložio u komediji *Dundo Maroje* u prologu negromanta Dugoga Nosa. Povezivanje pisama Cosimu I. i Francescu Mediciju s navedenim prologom preusmjerilo je tumačenje Držićeva opusa tako što ga je na neki način opteretilo hipotekom političnosti, vizionarstva i utopijskih ideja koje je Držić gradio u svojim dramskim tekstovima, pa potom utjelovio u planu rekonstruiranja dubrovačke vlade, stvaranja „nove republičice“ prema toskanskome modelu. Nakazni *ljudi nahvao* iz negromantova pledoajea i »lude i bezvrijedne nakaze« iz pisma Cosimu od 2. srpnja 1566. godine okosnica su interpretativne matrice koju književnost historiografijavarira i nadopunjuje otkada je Jeličić ustvrdio da „ljudi nahvao, koje komediograf ne može spomenuti bez slapa najpogrdnijih naziva, u svakom su slučaju oni 'monstrumi' u pismima Cosimu Medici“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 850). Jeličić je priču o utrnuću zlatnoga doba (*aurea aetas*) i smrti „dobroga starca Saturna“ iz negromantova prologa odredio kao „vizionerski kontrapunkt uz ondašnju stvarnost (...), koji je u Držićevoj perspektivi dobio funkciju utopijskog revolta na sredinu 'dukata u rizama' i vlade 'monstruma“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 850); te je povezujući prolog i pisma medicijevskom dvoru izveo zaključak o Držiću-borcu, za razliku od „utopista Campanelle (koji) ostaje u veličanstvenoj viziji 'Grada sunca' i njegovih ljudi“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 850). Sličnog su mišljenja Bernard Stulli i Milan Ratković, dok su Dragoljub Pavlović i Miroslav Pantić drugačijeg mišljenja. Misao o Držićevim idealima najcjelovitije je izložena u radovima Frana Čale, napose u opsežnoj studiji kojom je popratio komentirano izdanje pjesnikova opusa inzistirajući pritom na književnom karakteru firentinskih pisama jer je u njima „urotnik pothvatu pristupio kao literat, dakle utopistički“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 850) (*Marin Držić: Djela*, 1979.). Najdetajniju kritičku procjenu može li se Držić „smatrati renesansnim utopistom“

ponudio je Leo Košuta u radu *Pravi i obrnuti svijet u Držićevu „Dundu Maroju“* (1964.) tvrdeći da istraživači prije njega za svoje teze nisu ponudili dovoljno uvjerljivih dokaza. Košuta je analizom negromantove priče došao do zaključka da se putovanje Dugoga Nosa različitim Indijama odvija u okvirima zemljopisnih znanja kraja 15. i početka 16. stoljeća, ali da ga se mora protumačiti kao imaginarno putovanje - krećući se svijetom sukladno otkrićima svojega vremena negromant traži put u krajeve u koje je „*ezoterična predaja smještala zemlju Istine*“. Prema Košuti je spomen Starih Indija u kojima vlada etičko blaženstvo Držiću poslužio za lociranje svijeta koji nije htio izrijekom imenovati, a inspiraciju za opis odnosa u tom svijetu mogao je naći u djelu *Knjižnica Diodora Sicilskoga* u koje je u obliku sažetka unesen izgubljen Jambulov putopis koji govori o otkriću Sunčane republike. I More se u *Utopiji* poslužio tim opisom. Košuta smatra da je Držić upravo od Diodora preuzeo osnovnu ideju negromantova putovanja i protivni se tvrdnji M. Ratkovića o Moreovu utjecaju na Držića zaključivši da priča o Starim Indijama „ne predstavlja Utopiju u društvenom značenju te riječi“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 850) te da „Stare Indije nisu i ne smiju biti smatrane tekstom koji je Dubrovčanima htio dočarati buduću društvenu Utopiju“ (Prosperov Novak (ur.) 2009: 850). Držićeva

utopistička slika starih Indija gdje vlada vječno proljeće bez ljetnih suša i zimskih hladnoća, gdje vladaju Sunce i zvijezda Danica, gdje cvijeće ne vene, gdje su vode bistre a trava vječno zelena, gdje nema privatnoga vlasništva nego su svi gospodari od svega, a ljudi nazbilj su neoplatonistički idealizirani po trojstvu lijepoga, dobrog a i istinitoga²

koju donosi u prologu *Dunda Maroja* glasi:

Tuj nađoh pravi život, veselo i slatko vrijeme od prolitja, gdi ga ne smeta studena zima, i gdje ruži i razlikomu cvitju ne dogara gorušte ljeto, i gdje sunce s istoči vodi tihi dan samo od dzore do istoči i od istoči do dzore; a svitla zvizda danica ne skriva se kako ovdje meu vami, ma svitlo svoje lice na bilomu prozoru na svak čas kaže; a dzora, koja rumenimi i bijelim ružami cafti, i ne dijelja se s očiju od dražijeh ki ju gledaju; a slatki žuber od razlicijeh ptica sa svijeh strana vječno veselje čine. A ostavljam vode bistre, studene ke, odasvud tekući, vječnu hranu zelenim travam i gustomu dubju daju; a bogata polja ne zatvaraju dračom slatko, lijepo, zrijelo voće, ni ga lakomos brani ljudem, ma otvoreno sve svakomu stoji. Tuj ne ima imena “moje” i “tvoje”, ma je sve općeno svijeh, i svak je gospodar od svega. A ljudi koji te strane uživaju ljudi su blazi, ljudi su tihi, ljudi

² Kurziv V. Franić Tomić

mudri, ljudi razumni. Narav, kako ih je uresila pameti, tako ih je i ljepotom uljudila: svi općeno uzrasta su učinjena; njih ne smeta nenavidos, ni lakomos vlada; njih oči uprav gledaju, a srce im se ne maškarava; srce nose prid očima, da svak vidi njih dobre misli; i, za dugijem mojijem besjeđenjem ne domorit vam, ljudi su koji se zovu ljudi nazbilj... (Prosperov Novak (ur.) 2009: 850)

7.3. Pogled na urotu iz perspektive pera

Slobodan Prosperov Novak u svom djelu *Planeta Držić* u poglavlju naziva *Urota ili traktat o čovjeku nahvao*³ tumači viđenje Držićeve urote iz svoje perspektive. Zanimljivo je da se on na početku poglavlja izražava pomoću engleskog jezika – „Držić piše pisma ne bi li „prisilio“ vojvodu od Siene i Firenze Cosima I, da njemu, urotniku i političkoj životinji renesanse, naredi „roar again...roar again!““ (Prosperov Novak 1984: 141) Za Prosperova Novaka je Držićev poziv Cosimu I. kao poj slavuja. Dalje navodi: „U Držićevim pismima Cosimu iskazuje se nervoza i nestrpljivost čovjeka koji bi htio progoniti da ne bi progonili njega!“ (Prosperov Novak 1984: 141) Držić bi htio onima što zagovaraju represiju odgovoriti represijom, a pokazao je i da mu ta represija nad ljudima koje je smatrao krivima nije strana. Prosperov Novak uspoređuje Držića i Cosima na temelju njihove vlastite moći, pa nam tu spominje dvije verzije Držića – „Magnifico Rettore“ i „forestiero“. S obzirom na tu Držićevu nemoć, tj. slabost pisac nam govori kako nije čudo da su Držićeva pisma ignorirana.⁴ Držić svojim dolaskom u Firencu odbacuje histrionski i književnički plašt. Ovdje je važna homologija Držić-Grad koja

porađa čovjeka politike, čovjeka utopije, spremnog da proizvodi negozio, a ne otium umjetnosti, čovjeka koji se može realizirati jedino pod maskom urotnika, koji svoju ulogu pred Cosimom I izgovara s fanatičnom upornošću svojstvenom samo normalnima i poniženima. (Prosperov Novak 1984: 143)

Prosperov Novak smatra da „urota koja se ne ostvari...svijetli zauvijek kao istina“ (Prosperov Novak 1984: 143). Držić prikazujući „dvadeset čudovišta“ na

³ Poglavlje je u suradnji s autorom knjige napisao Roberto Valle, talijanski proučavatelj političke misli u istočnoj Europi. Ovdje se preuzima dio njegove neobjavljene rasprave „*Teoria e prassi politica in Marin Držić ovvero tecnica di un „coup de théâtre“*“.: PROSPEROV NOVAK 1984: 140.

⁴ Kada je nastala „Planeta Držić“ pismo koje je pronašao Kunčević još nije bilo nađeno.

Cosimovoj pozornici sebe smatra nazbilj, te misli da ima pravo i mogućnost s oružjem u ruci razoružati ta čudovišta, tj. „ubiti ih u krvi“ (Prosperov Novak 1984: 144). Sve to kako bi u Dubrovniku formirao vladu građana i plemića pod Cosimovim patronatom. Držićeve ideje o ekskomunikaciji pisac smatra čestom urotničkom pomisli u protureformacijskom sustavu, ali za njega „taj element Držićeve urote potcrtava relativizaciju kojom ovaj klerik, ništa manje nego iz krila crkve, zagovara mehanizam prema kojem i u stvarima neba svrha opravdava izbor sredstava“ (Prosperov Novak 1984: 144). Ovom urotom Držić ispisuje pohvalu zbiljskim putevima. Cosima izabire radi legitimiteta i zaštite, po silničkoj i društvenoj srodnosti. Ovaj pisac smatra da je kod urotničkih pisama „mana u nedostatku stvarnih sredstava da se urota ostvari“ (Prosperov Novak 1984: 145). Po njegovu mišljenju Držić u pismima uopće ne sluša Machiavellijeve, pa ni Guicciardinijeve savjete urotnicima – „urotnici protiv vlasti,...mogu biti samo moćni i veliki ljudi, značajni ljudi, oni koji su stvarno moćni, a ne oni koji bi to željeli biti ili koji vjeruju da to jesu a u stvari nisu“ (Prosperov Novak 1984: 146). Držić je Cosimu dao mogućnost da ga iskoristi za svoju stvar („*mia cosa*“), tj. svoju urotu. Pisac drži da

u prostoru ove urote ima mjesta da se Držić pred Cosimom prepozna kao čovjek koji nikako nije bio ni slab, ni prosječan, ni lud, ni izdajica ali ni filozof, nego onaj koji je u svijetu politike i vlasti žudio da bude ono što je u jednom drugom sustavu vrijednosti (književnom) već bio. (Prosperov Novak 1984: 147)

Držićeve teorije iz prologa *Dunda Maroja* i urotnička praksa međusobno se pojašnjavaju. On kod pisanja Cosimu zaboravlja da svijet politike, iako napučen aspirantima vlasti i onim urotničkim i utopijskim, traži da ti isti budu „dio vlasničkog mehanizma“ (Prosperov Novak 1984: 151). Na kraju poglavlja Prosperov Novak zaključuje da se iz Negromantova prologa i urotničkih pisama mogu izvući jedinstveni zaključci koji uz pomoć analize dramaturških osobina Držićevih dramskih djela u svjetlu prisutnosti rukopisa vlasti u njima nude čvrstu sliku:

Držić je tipični intelektualac svoga vremena, deraciné i avanturist, pa je zato i bio otvoren svim životnim iskustvima. On je neprekidno pokušavao krenuti stepenicama društvene moći bilo kao rektor, bilo kao svećenik, ili kao pjesnik i nikada nije dokraja uspio doseći neku čvršću životnu stepenicu. Sve su one, naime, bile privremene i labilne, jednako toliko koliko je labilan bio njegov status klerika, pisca i histriona. Zbog toga se mehanizam frustriranja Držićevih težnji za čvršćim društvenim statusom u posljednjem životnom činu

iskazao kao pokušaj da se urotom, a ne više teatrom, uđe u svijet politike. On izabira urotu jer je ona najčišći iskaz političke težnje pojedinca i pokušava uz pomoć Fortune postati ništa manje nego spasilac i gospodar domovine! (Prosperov Novak 1984: 152)

Držića smatra svjesnim toga da „njegov politički angažman nije čisto teorijski, da dakle nikako ne može biti samo kazališni, utopijski i retorički, već da se mora ispoljiti i u najčišćem političkom vidu“ (Prosperov Novak 1984: 152) – uroti. Držićeva svjesnost da

samo svijet normalnih i običnih ljudi vodi krvave zavjere, s pravim vojnicima i pravim mačevima, i on zna da se u tom svakodnevnom i normalnom svijetu „ordinariamente combattono buoni coi tristi, virtuosi con viziosi, i pii con violenti l'ingegno con la forza; Et è cosa umana aver travagli fra gli omeni“ (Prosperov Novak 1984: 152)

ono je što Prosperov Novak napominje da bude jasniji i sam Držićev stav što se tiče dubrovačke vlade te Držićevo ludilo iz 1566. godine naziva „ludilom normaliteta“ (Prosperov Novak 1984: 153).

Jedan od pisaca koji Prolog Dugog Nosa iz *Dunda Maroja* dovode u vezu s urotničkim pismima je i Živko Jeličić. Jeličić u svojoj monografiji *Marin Držić Vidra* Držića prikazuje kao revolucionara koji je svoje revolucionarne ideje najprije smjestio u svoja književna djela, a potom i u politička pisma pisana Cosimu I. Mediciju. Nadalje, Jeličić ističe činjenicu da pisma sve do danas nisu prestala iznenađivati historiografe te je mišljenja da se je Držić „nenadano iz maske „zabavljača i veselog dum Marina““ (Jeličić 1961: 218) pretvorio u čovjeka s opasnim mislima. Navodeći to ovaj pisac ne osuđuje Držića, što je vidljivo i iz završetka sedmog poglavlja monografije –

Zar ipak nije došlo vrijeme, poslije niza stoljeća, da se sagledaju i ove „dobre misli“ veselog dum Marina, da se skine lakrdijaška halja s Rogendorfova sobara, da se pod obrazinom vlasteoskog zabavljača, skrojenom od krzna „vidre“, oslobodi lice Marina Držića, dubrovačkog komediografa, koji se svojom pisanom riječi od prvog stiha do posljednjeg pisma Cosimovu sinu, borio za čovjeka nazbilj, a protiv ljudi nahvao? (Jeličić 1961: 242)

Jean Dayre u svojoj knjizi *Dubrovačke studije* u poglavlju *Marin Držić, urotnik u Firenci*, uz isticanje vlastitog mišljenja da četiri Držićeva pisma koja je pronašao u

arhivu jasno osvjetljaju konac Držićeva života i istovremeno daju značajno obilježje piščevoj fizionomiji, potanko nam objašnjava i svoje mišljenje o tim pismima:

Prvi je dojam neugodan: izazivlje u nama prezir njegovo pozivanje stranog princa, kojemu on nagoviješta, da može podjarmiti njegovu domovinu, jednako kao i njegove ambicije i pretjerane namjere, i sve ono, što se odatle naslućuje kod toga tobožnjeg starog veseljaka. Poblize ispitivanje, koje ide za tim, da točno odredi razloge i nakane, može ublažiti, što više i promijeniti značaj toga njegova postupka. Ono, što je potaklo Držića, da se buni – jednako kao i sve njegove prijatelje, koji su se još držali u pozadini, ali spremni, da djeluju u istom smislu, tek što osjete, da nisu osamljeni, - bile su zapravo pogreške i nedjela same dubrovačke vlade. (Dayre 1938: 19, 20)

Nadalje, Dayre Držića u jednom dijelu poglavlja naziva „naivnim Dubrovčaninom“ – „Posljednje pismo od 28. kolovoza sadrži priznanje potpunog neuspjeha: naivni Dubrovčanin nije dobio nikakva utješljiva obećanja“ (Dayre 1938: 22). Nakon tog navoda kroz daljnji tekst doznajemo da pisac smatra da se je Držić zbog neodgovorenog pisma pobojao za vlastiti život te je radi toga zatražio dopuštenje da se vrati u Dubrovnik sa svojim prijateljima Franjom Lukarevićem i Lukšom Sorkočevićem da bi izgledalo, pretpostavlja Dayre, da je Držić putovao samo za zabavu. Osim osjećaja prezira, Dayre osjeća i sažaljenje prema Držiću za što su potvrda njegove riječi:

Ne će pritom napustiti svoje planove, ostat će u Dubrovniku kao posmatrač i, netom princ zaželi, izvijestit će ga i stupiti u akciju. Treba samo potpuno sačuvati tajnu toga nesretnog stranca, koji je sasvim jednostavno, bez ikakve zlobe, zatražio, da ga primi veliki princ. (Dayre 1938: 22)

Iz ovoga možemo izvući Dayreovo mišljenje da Držić nije nimalo pokvaren. Pisac *Dubrovačkih studija* Držića ne smatra negativcem, pa bi po tome mogli logički zaključiti da je on mišljenja da je naš poznati književnik bio pravi domoljub. Nakon što ga je nazvao naivnim i nesretnim Dayre širi sliku o Držiću ističući da je Marin bio potpuno bezazlen čovjek upravo zato što je mislio „da će izbjeći nepovjerenju one nemirne i sumnjičave dubrovačke vlade“ (Dayre 1938: 22) i zamišljao „da će potajno izvesti dugotrajna rovarjenja i sakupiti strane vojnike, potrebite za uspjeh“ (Dayre 1938: 22). Također, ovaj pisac smatra da se je Držić odlučio za taj pothvat zbog ljubavi prema domovini, te ističe da se kod Držića opaža zanos za pravdom kojega Dayre naziva „vatrenim“ (Dayre 1938: 22). Ovim riječima Dayre opravdava Držića:

...on se pokazuje tako nespretnan, kad hoće, da nekoga uvjeri, tako bezazlen u izabiranju sredstava, koje predlaže, i lukavština, koje izmišlja; on se odaje čak i u onoj zamisli drame, koju bi htio proživjeti, te je toliko prožet kazališnom vještinom, da mu se mora oprostiti; i ako se sjetimo – a on to nije zaboravio – da je s toliko prostodušnosti i naivne vjere stavio glavu na kocku, - onda nam ipak ostaje simpatičan. (Dayre 1938: 22, 23)

Na kraju svog teksta pisac zaključuje da važnost pisama „premašuje Držićevu ličnost“ (Dayre 1938: 23) te da ona predstavljaju „jedan od najsajnijih i najstvarnijih dokaza nezadovoljstva građanskih i pučkih slojeva“ (Dayre 1938: 23) toga doba.

Bernard Stulli još je jedan u nizu pisaca koji pišu o Držićevoj „uroti“, tj. iznose mišljenje o njoj. On smatra da se Držić posebno zadržava na praktici kako da provede svoj naum, opisujući to u prvom otkrivenom pismu (pismo od 2. srpnja 1566. godine). Zatim nam donosi svoje uvjerenje da Držić „planira neko lako izvršenje svog udara“ (Stulli 1959: 509). Ipak, Stulli smatra da Držić nije djelovao u svijetu kao političar-praktičar te dalje, vezano uz to, objašnjava:

On [Držić] je pjesnik s izvanrednim osjećajem za čovjeka i ljudske kvalitete i njega duboko potresa sudbina i tragedija ljudi izloženih milosti i nemilosti svemoćnih dukata, ljudske gramzljivosti i svih zala gospodstva novca. On je vizionar koji zamišlja „ljude nazbilj“ i jedan svijet pravde i poštenja dostojan ljudi; on je utopist, koji želi taj pravi svijet, zna da je za njegovo ostvarenje potrebna borba, ali ne vidi kada i kakva borba. On je preteča, koji doduše nema osjećaja za praktično-političku stranu provedbe svojih ideala, ali uočava njihovu neophodnost, duboku ljudsku vrijednost, smisao i potrebu žrtve za njih. (Stulli 1959: 510)

On je stekao dojam da su Držićevi planovi naivni i fantastični. Razlog tomu su, prema Stulliju, Držićeve karakteristike „pjesnika-vizionara“ (Stulli 1959: 510) i „utopista preteče“ (Stulli 1959: 510). Kao i Dayre, i Stulli je mišljenja da je Držić naivan što toliko očekuje od Cosima. Jer tko je Držić da bi mu Cosimo odgovorio; a i tko i što može Cosimu garantirati da će Držićev plan uspjeti? Pa naivnost i fantastika Držićevih planova očituje se najprije u neposrednom političkom programu sadržanom u pismima. Velika je Držićeva želja da pod svaku cijenu pridobije vojvodu za svoj plan. Prema Stulliju Držićevi planovi su naivno-fantastični

i po glavnom rješenju same reforme aristokratskog ustava, podjele vlasti između vlastele i „naroda“ (građanstva ili puka?), kao da bi se na to moglo pomisliti uz tadašnju

čvrstu vlast patricijata i političku neaktivnost građanstva i puka, te kao da bi se time išta riješilo u osnovnom pitanju sudbine eksploatiranih masa. (Stulli 1959: 510)

Ovaj pisac smatra da pisma otkrivaju Držićeve duboko humane osjećaje, njegovu borbu za malog čovjeka i da upravo ti osjećaji i ta borba daju „realnu historijsku vrijednost i značenje njegovim [Držićevim] političkim planovima“ (Stulli 1959: 510). „Vojnovićevsko idilično uljepšavanje dubrovačke historije“ (Stulli 1959: 511) za ovog je pisca razlog koji je naveo da se misli kako je Držić pisao „proti Republike“ (Stulli 1959: 511). Stulli vidi Držića kao borca protiv tadašnje dubrovačke vlasti, nikako kao urotnika.

U svom znanstvenom članku *Marin Držić u Hektorovićevom očištu i Nalješkovićevom posredovanju* Viktoria Franić Tomić objašnjava povezanost urotničkih pisama s Držićevim djelom *Novela od Stanca* na temelju dramaturškog postupka višak/manjak informacija i onog postupnost ulaska dramskih lica u scenu „teatra u teatru“ (Franić Tomić 2012: 145). Prema pretpostavkama Franić Tomić prevratnički plan u Dubrovniku o kojem Držić piše Cosimu temelji se na spomenuta dva Držićeva dramaturška, no i teatrološka postupka. Autorica smatra da dramaturški postupak manjak informacija zauzima opće mjesto u Držićevim epistolarnim tekstovima i prevratničkom planu – „Držić zna da je opće mjesto predstavnika dubrovačke oligarhije glupost i slabo vladanje pa su mu široke mogućnosti djelovanja“ (Franić Tomić 2012: 146). Ona ističe da je u držićologiji šezdesetih godina 20. stoljeća utvrđeno kako su Držićevi termini vještina (virtù) i sreća (fortuna) politički termini makijavelističkog porijekla te da Držić u pismima eksplicitno i implicitno piše o vlastitoj vještini –

Ja bih pak s tim plemićem potajno i s nužnom lukavošću djelovao u mornarici i među ljudima nenaviklim na novotarije (I. sačuvano pismo). O Gospodine, veliku će moć imati ova ekskomunikacija i autoritet potkralja Sicilije. Vještinom se svijet pobjeđuje! [...] Neka Vaša Preuzvišenost misli na to da se ja u ovaj pothvat ne bih upuštao kad ne bih imao čvrsta razloga da ću sigurno uspjeti. [...] A s ljudskim je stvarima tako da se vještinom mogu svladati i osigurati. [...] Dobrim se vladanjem među ljudima sve može doskočiti, a i najdivljije se zvijeri vještinom ukrote. (Franić Tomić 2012: 147, 148)

Nadalje, Franić Tomić tvrdi da sljedeći citati iz Držićevih pisama u sebi uključuju piščevo inzistiranje na manjku informacija: „ljubazno bi ih opomenuo da se više ne miješaju u crkvena pitanja, a u međuvremenu bi potajno radili na našem

pothvatu. (I. sačuvano pismo)“ (Franić Tomić 2012: 149); „Vojvodo, te stvari ne treba rastrubiti, nego valja raditi tiho i potajno, najprije zbog Crkve, i zbog obzira prema Turcima i Mlečanima. (II. sačuvano pismo)“ (Franić Tomić 2012: 149); „A budući da je ta stvar povjerljiva i da radi čuvanja tajni ne smijem obilaziti oko Dvora, niti mogu požurivati preuzvišenog Vojvodu...(III. sačuvano pismo)“ (Franić Tomić 2012: 149);

Svakome bi kapetanu trebalo dati prividno zaduženje [...] ali ni u kom slučaju ne smiju znati zašto tamo odlaze, sve do one noći kad se pothvat bude provodio u djelo i kad im ja pokažem zapovijed Vaše Preuzvišenosti. Svakoga kapetana treba poslati tako da ništa ne zna o ostalim kapetanima, a i pukovnika napose, tako da ništa ne zna za četvoricu kapetana...(I. sačuvano pismo). (Franić Tomić 2012: 150)

Ujedno valja istaknuti da autorica napominje da „Držić ustrajava na ideji da samo on, kao idejni i praktični organizator urote, posjeduje sve informacije, koje u potpunosti ne otkriva ni Medičejcima“ (Franić Tomić 2012: 149). U posljednjem sačuvanom pismu Držić primjenjuje koncept „teatra u teatru“ te ne otkriva sve okolnosti i sudionike urote nego ponavlja formulaciju ako mi se vjeruje:

Što se tiče moga sudjelovanja, ne bih u tom pothvatu mogao sudjelovati ni s više osnova, ni umješnije, ni s više razbora, nego što jesam; i kako su u svemu potrebna prikladna sredstva i ovdje je potrebno odabrati prikladni put i način; ne ono što se čini boljim na riječima, nego ono što će bolje uspjeti; ako mi se vjeruje, tajnost je napokon ono što će nam omogućiti pobjedu, a ne mišljenje, raspoloženje sviju, i u najvećoj mjeri više nego moje. (Franić Tomić 2012: 149, 150)

Također, što se tiče dramaturškog postupka postupnost ulaska dramskih lica u scenu „teatra u teatru“, tj. u slučaju pisama „postupnost ulaska stranih suučesnika u svrgavanju dubrovačkoga vladalačkog aparata“ (Franić Tomić 2012: 150), on je prisutan u prvom sačuvanom pismu u fragmentu:

Zatim želim dobiti pedeset dobrih vojnika Vaše države [...]. Njih bi trebalo slati u deset navrata, svaki put napose po petoricu, brodovima iz Mletaka, naime dubrovačkim i drugim brigantinima, koji prolaze preko Dubrovnika i nastavljaju ploviti od Dubrovnika dalje, a počeli bi se iskrcavati od rujna tako da do konca siječnja svi budu na odredištu. Svakom bi kapetanu trebalo dati prividno zaduženje, ili da kupuju konje, ili da doznaju novosti [...]. Treba da dođu nenaoružani ili s po jednim mačem za svakog čovjeka. Među njima neka bude vrstan kovač koji bi po potrebi znao provaliti vrata, razbiti zasun; neki drugi valjda po zanimanju da bude izrađivač kotača za arkibuze, te ustreba li da, otvori radionicu. (Franić Tomić 2012: 150, 151)

Franić Tomić ističe da Držićeva organizacija sa zanatlijama podsjeća na proizvodnju kazališne predstave, a da citirani fragment podsjeća na bilješku iz redateljske knjige.

Temom Držićeve urote pozabavio se i Josip Pupačić u svom djelu *Marin Držić: pjesnik urotnik* u kojem navodi sljedeće:

Iako u autentičnost Držićevih pisama nitko nije posumnjao, jer se u nju nije ni moglo sumnjati, ipak se pismima, uza svu naučnu akribiju pokojeg kulturnog povjesničara, nije nikada pristupalo s punim povjerenjem i s doličnim respektom. Umjesto da se u njima traži ona živa Držićeva ljudska i intelektualna ličnost te da se ona poveže s Držićevim stvaralačkim likom i djelom, a Držićev životni put od klerika do urotnika s njegovim vremenom, bilo je jednostavnije samo fiksirati onog tragično ozbiljnog i ludo smjelog autora pisama i suprotstaviti ga onom prvom Držiću, profesionalnom zabavljaču i šaljivdžini, pa makar ta oba Držića ostala zamagljena i iskrivljena, pa makar se naš pjesnik slomio u dvije potpuno različite i suprotstavljene ličnosti. Tako se stvorio najveći u nizu nesporazuma i oko Držića i oko njegova djela; paradoksalno je – na osnovi najvjerodostojnijeg i najkompletnijeg neknjiževnog dokumenta što ga je pjesnik o sebi ostavio. Tako se stvorio problem, da bi se kasnije otvorio i spor – oko etičnosti i integriteta Držićeve ličnosti; problem koji još nije razriješen, spor koji još nije završen. (Pupačić 2008: 15)

Upravo navedeno Pupačić smatra glavnim problemom u razjašnjavanju Držićevih pisama pisanih Cosimu I. Mediciju i njegovu sinu Francescu. Pupačić spominje dvije struje – prvu, mišljenja da je Držić borac i drugu, mišljenja da je izdajnik. Kao predstavnike tih dviju struja Pupačić navodi: za prvu Milana Rešetara, a za drugu Jorja Tadića. Nadalje, Pupačić na više mjesta u djelu spominje kako je veliki minus to što prvo pismo Cosimu nije još pronađeno jer bi ono, po Pupačiću, olakšalo donošenje mišljenja o samoj uroti. U četvrtom poglavlju ovaj pisac konstatira da je Držić pošten jer bi svakako vratio Cosimu novac koji je namijenjen za urotu, a Držić ga traži u drugom poznatom pismu (pismo od 3. srpnja 1566. godine). Urotu Pupačić smatra drugim ključnim događajem u Držićevom životu (prvim smatra odlazak na studij u Sienu). „Ali, kako posjedujemo autohtono pjesnikovo svjedočanstvo, koje nije samo izvještaj o pokušaju zavjere, već i sam akt zavjere u kome su sadržani etički principi i intelektualni stavovi Držićevi, pisma predstavljaju najvažniji dokumenat za proučavanje Držićeve ličnosti“ (Pupačić 2008: 45). – mišljenja je Pupačić. Ovaj pisac drži da je

Držić patriot te da je pisao pisma Cosimu kako bi zaštitio Dubrovačku Republiku kojoj su u ono doba prijetile razne opasnosti (npr. Osmansko Carstvo). Na kraju knjige Pupačić zaključuje:

Da parafraziramo ideja o uroti potpuno je u skladu s Držićevim pogledima na život; njegov pothvat u Firenzi ne znači ništa drugo nego ozbiljan i dugo pripreman moralni čin, koji baca jasnije svjetlo i na Držićevo djelo i na Držićev život, a koji označava logičan završetak njegova životnog puta, te se potpuno uklapa u cjelinu njegovih moralnih i intelektualnih načela. (Pupačić 2008: 86)

Milan Rešetar i Jorjo Tadić pisci su koji Držićevu ocjenu tadašnje političke situacije smatraju nezrelom, a urotu planom bez uspjeha. Jorjo Tadić još navodi da je Držićev plan opasan, a baca sumnju i na Držićevo zdravstveno stanje:

S druge strane, dobro poznamo Marina Držića iz ranijih godina. To je pisac vrlo duhovitih komedija, čovek okretan, pametan i lukav, pronicljiv i odličan poznavalac ljudi i njihovih karaktera, živ i duhovit u izražavanju, prava „vidra“, kako su ga savremenici zvali. Međutim, ona politička pisma kao da ne potiču od njega. Pisana su italijanski, loše i jezično i stilski; na mnogim mestima misao je nelogična, nejasna, skoro sasvim smušena, sa izvesnim skokovima i očiglednim prazninama u izlaganju, u slabo sastavljenim i još gore povezanim rečenicama. Kao da to nije više onaj nekadašnji Marin Držić; sa njim se nešto dogodilo. Već sama namera da se u onim godinama baci na kovanje zavera i to, verovatno, sam, a iz onih razloga i s onakvim sredstvima, otkriva čoveka neobična, šta više, ne sasvim zdrava, sa izvesnim duševnim nedostacima. (Jeličić 1961: 230)

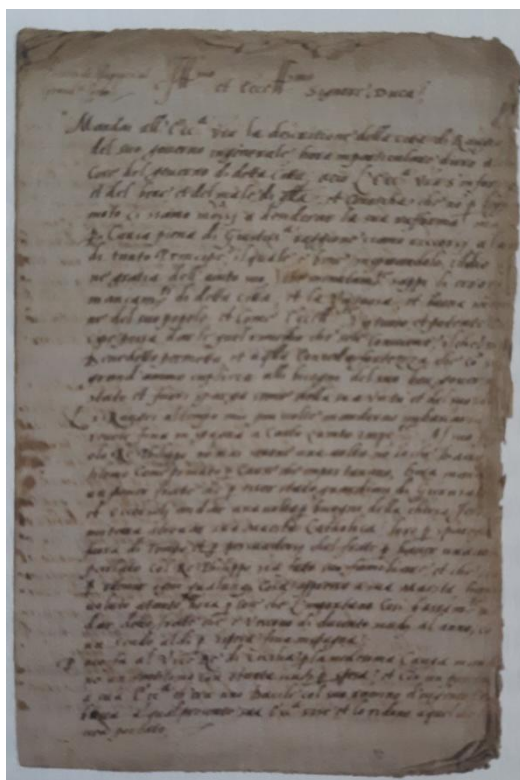
Rafael Bogišić pripada skupini autora koji Držića smatra naivnim te ističe da prilikom pisanja pisma Cosimu naš „urotnik“ zaboravlja na prepreke. Bogišić Držićevu naivnost naziva „pjesničkom naivnošću“ (Bogišić 1958: 491).

Još jedan od autora koji imaju pozitivno mišljenje o Držiću je Milan Ratković koji Držića smatra humanim. Ratković ističe da Držićeva namjera nikako nije bila da uništi Dubrovačku Republiku i njenu slobodu. On konstatira sljedeće:

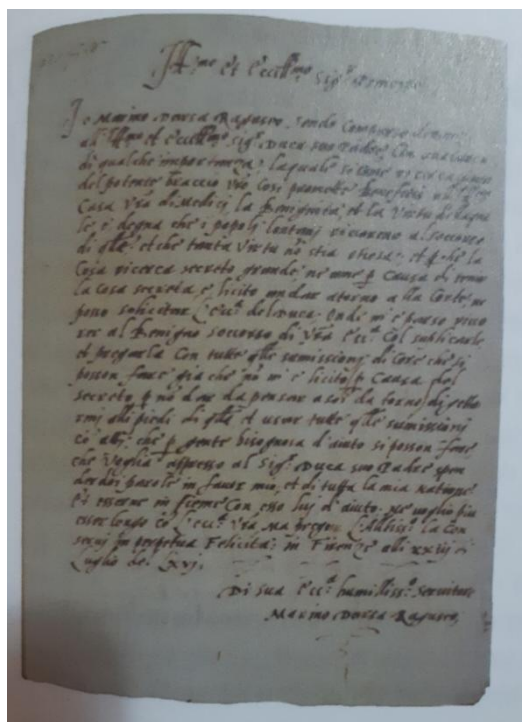
Kad je Držić pisao svoja revolucionarna pisma Kozimu I, dobro je uočio mnoge pojedinosti u dubrovačkoj stvarnosti, međutim, u pripremanju plana za prevrat on naprosto nije uzimao u obzir neke momente koji su bili od odlučne važnosti. Prije svega, on kao da nije bio svjestan od kolikog bi političkog zamašaja bilo učvršćenje neke nove, strane vlasti na teritoriju Dubrovačke Republike. (Ratković 1967: 97)

Viktoria Franić Tomić smatra da „ni danas nisu razjašnjene okolnosti u kojima je nastala [tekstura pisama], tko su bili ostali čitatelji toga teksta i konačno kakav je bio stupanj Cosimove zainteresiranosti za stranca koji mu je pisao pisma protiv vlasti u svojoj državi“ (Franić Tomić 2011: 40, 41).

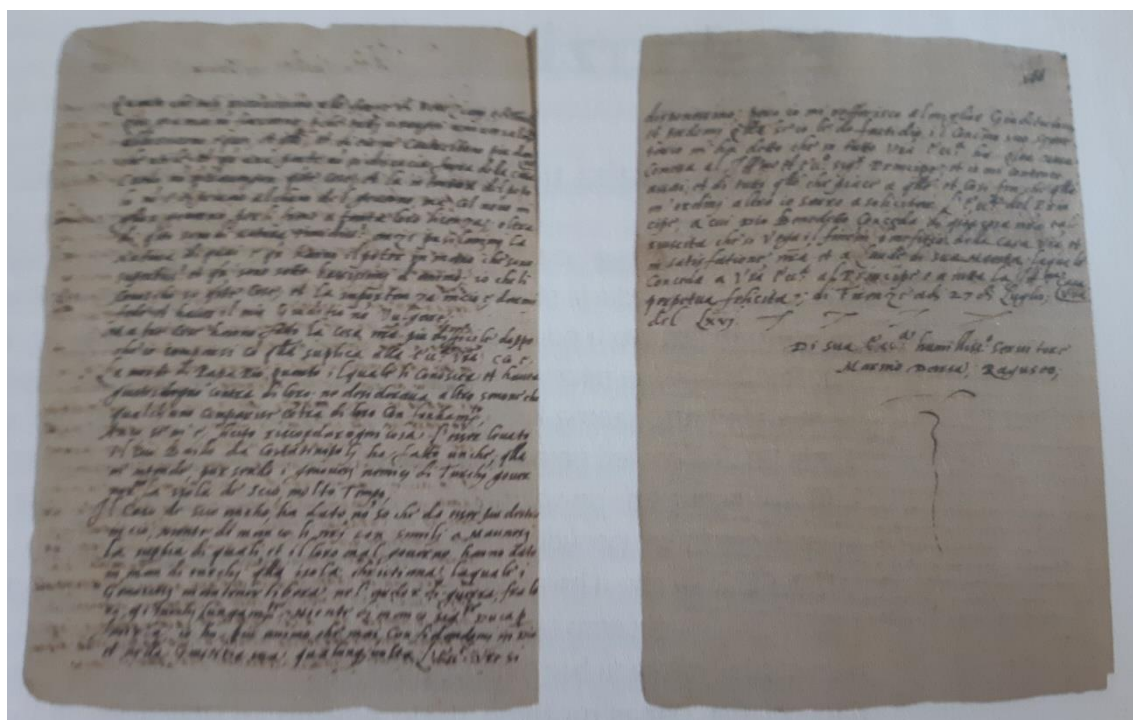
Iz priloženog je vidljivo da većina autora ne osuđuje Držića i ne smatra ga urotnikom, već naprotiv, mnogi autori ga doživljavaju kao domoljuba, humanog čovjeka i borca za pravdu. Ono što je sigurno je to da će uvijek postojati te dvije struje – jedna koja Držića doživljava kao urotnika i druga koja ga smatra domoljubom.

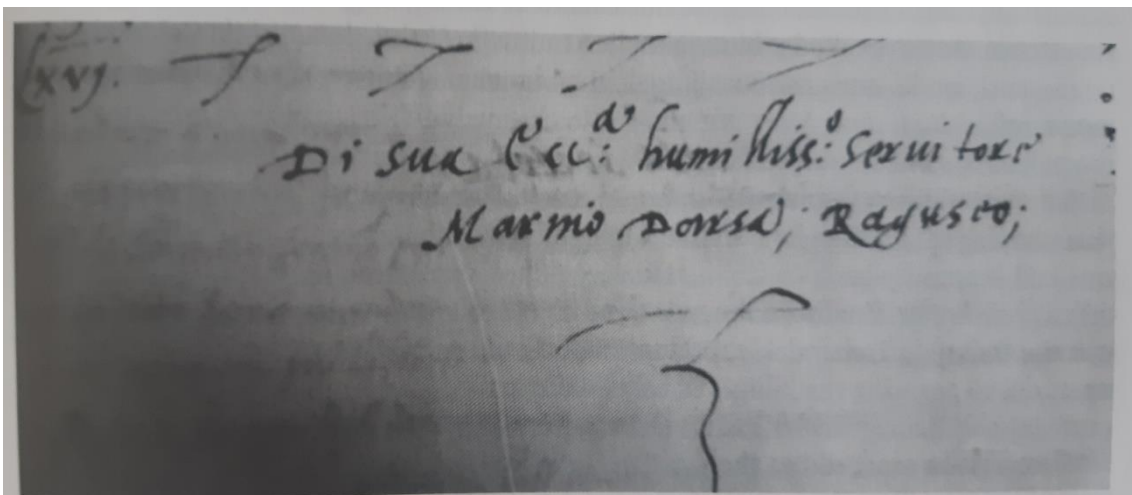
SLIKA 7: Početak pisma Cosimu I. 2. srpnja 1566. godine (S. Prosperov Novak, *Pisac i vlast: poetika Marina Držića*, 2017.)

SLIKA 8: Pismo Francescu Mediciju od 23. srpnja 1566. godine (S. Prosperov Novak, *Pisac i vlast: poetika Marina Držića*, 2017.)

SLIKA 9: Pismo Cosimu I. od 27. srpnja 1566. godine (S. Prosperov Novak, *Pisac i vlast: poetika Marina Držića*, 2017.)

SLIKA 10: Potpis Marina Držića na pismu upućenom Cosimu I. (V. Franić Tomić, *Tko je bio Marin Držić*, 2011.)

SLIKA 11: Palača Pitti u kojoj je boravio Cosimo I. kada mu je Držić pisao pisma (S. Prosperov Novak, *Pisac i vlast: poetika Marina Držića*, 2017.)

8. ZAKLJUČAK

U ovom diplomskom radu istraživali su se dokumenti iz života Marina Držića, istaknutog hrvatskog renesansnog književnika. Cilj istraživanja bio je prikupiti, analizirati i interpretirati dostupne dokumente kako bismo dobili dublji uvid u život ovog književnog velikana. Na temelju proučenih dokumenata, saznali smo da je Držić bio svestrana ličnost s bogatim društvenim i kulturnim vezama. Kroz analizu tih dokumenata, shvatili smo da Držićeva ostavština nije samo u njegovim književnim djelima, već i u njegovom angažmanu u društvenom i političkom životu. Njegova politička pisma pisana Cosimu I. i njegovom sinu Francescu od velikog su značaja za razumijevanje Držićeva društvenog i kulturnog konteksta te za tumačenje njegovog stvaralaštva. Smatramo li danas Držića urotnikom ili domoljubom nije toliko bitno jer svaki čitatelj urotničkih pisama i literature o njima ima pravo na vlastito mišljenje. Ono što je važno je neraskidiva veza između Držića „književnika“ i Držića „urotnika“. Machiavelli u *Vladaru* tumači kakav je „pravi čovjek“, a tako tog čovjeka doživljava i Držić u svojim urotničkim pismima – jedino onaj koji je obdaren vrlinom i koji teži osobnoj koristi koja nije u opreci s općom koristi može svladati nepredvidljivu i prevrtljivu sreću. Pravi čovjek posjeduje mudrost i domišljatost te zna u pravi tren i na pravi način iskoristiti priliku da bi trijumfirao nad nesposobnima koji su najgori kada misle da su i oni mudri.

Literatura

1. Batistić, I. (1967.) *Zavjerenička pisma Marina Držića; prijevod pisama, komentari i pogovor* u: *Filologija* 5. Zagreb.
2. Bogišić, R. (1958.) *Marin Držić – pjesnik i urotnik* u: *Krugovi*, god. 7, br. 7-8. Zagreb.
3. Bogišić, R. (1987.) *Mladi dani Marina Držića*. Zagreb: Mladost.
4. Bogišić, R., Franičević, M., Švelec, F. (1974.) *Povijest hrvatske književnosti: od renesanse do prosvjetiteljstva*. Zagreb: Liber: Mladost.
5. Čale, F. (1967.) *Pometov makjavelizam: od umjetničke vizije do urotničke zbilje* u: *Dubrovnik*, god. 10, br. 3. Dubrovnik: Tiskara „Ivo Čubelić“.
6. Čale, F. (1987.) *Djela. Marin Držić*. Zagreb: Cekade.
7. Čale, F. (1979.) *Djela. Marin Držić*. Zagreb: Liber.
8. Dayre, J. (1938.) *Dubrovačke studije*. Zagreb: Matica hrvatska.
9. Finci, E. (1950.) *Sudbina Marina Držića* u: *Brazda: časopis za književnost i umjetnost*, god. III, BR. 7-8. Sarajevo.
10. Foretić, V. (1967.) *Neke glavne crte iz života Marina Držića* u *Dubrovnik: 400-godišnjica smrti Marina Držića*, br. 3. Dubrovnik: Matica hrvatska.
11. Foretić, V. (1969.) *Dubrovnik u doba Marina Držića* u *Marin Držić-zbornik radova*. Zagreb: Matica hrvatska.
12. Foretić, M. (1969.) *Marin Držić i kazališni život renesansnog Dubrovnika* u: *Marin Držić- zbornik radova*. Zagreb: Matica hrvatska.
13. Franić Tomić, V. (2011.) *Tko je bio Marin Držić*. Zagreb: Matica hrvatska.
14. Franić Tomić, V. (2012.) *Marin Držić u Hektorovićevoj očištu i Nalješkovićevoj posredovanju* u: *Dani hvarškoga kazališta*, Vol. 38., No. 1.
15. Jeličić, Ž. (1961.) *Marin Držić Vidra*. Zagreb: Naprijed.
16. Jeličić, Ž. (1950.) *Marin Držić: pjesnik dubrovačke sirotinje*. Zagreb: Novo pokoljenje.
17. Ježić, S. (1993.) *Hrvatska književnost od početka do danas: 1100.-1941*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
18. Kombol, M. (1961.) *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska.

19. Kunčević, L. (2007.) „Ipak nije na odmet sve čuti“: *Medičejski pogled na urotničke namjere Marina Držića* u: *Anali*, HAZU, sv. 45. Zagreb.
20. Medini, M. (1902.) *Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, knj. 1. Zagreb: Matica hrvatska.
21. Muhoberac, M. (2019.) *Hrvatski velikani: Marin Držić*. Vinkovci: Privlačica.
22. Pantić, M. (1957.) *Renesansna književnost*. Beograd: Izdavačko preduzeće „Rad“.
23. Prosperov Novak, S. (2002.) *Zlatno doba: Marulić-Držić-Gundulić*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
24. Prosperov Novak, S. (1984.) *Planeta Držić*. Zagreb: Cekade.
25. Prosperov Novak, S. (2017.) *Pisac i vlast: poetika Marina Držića*. Zagreb: Školska knjiga.
26. Prosperov Novak, S. (2007.) *Rekonstrukcija Držićeva životopisa od 1538. do 1543. prema novim dokumentima iz sienskih arhiva* u: *Nova Croatica*, Vol. 1 [31], No. 1 [51]. Zagreb.
27. Prosperov Novak, S. (2003.) *Povijest hrvatske književnosti: Od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing.
28. Prosperov Novak, S., Tatarin, M., Mataija, M., Rafolt, L. (ur.) (2009.) *Makijavelizam, Utopija u Leksikon Marina Držića*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
29. Pupačić, J. (2008.) *Marin Držić: pjesnik urotnik*. Dubrovnik: Dom Marina Držića.
30. Ratković, M. (1967.) *O Držićevu pokušaju prevrata u Dubrovniku* u: *Dubrovnik: 400- godišnjica smrti Marina Držića*, br. 3. Dubrovnik: Matica hrvatska.
31. Rešetar, M. (1930.) *Djela Marina Držića*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
32. Stulli, B. (1959.) *Oko političkih planova Marina Držića-Vidre* u: *Mogućnosti*, Vol. 6. Split.
33. Sunajko, G. (2011.) *Prilog Držićevu razumijevanju teorije države i politike njegova doba* u: *Studia lexicographica*, Vol. 5, No. 2 (9).
34. Švelec, F. (1969.) *Marin Držić i renesansno kazalište* u: *Marin Držić-zbornik radova*. Zagreb: Matica hrvatska.
35. Tadić, J. (1948.) *Dubrovački portreti*. Beograd: Srpska književna zadruga.
36. Trška, T. (2021.) *Marino Vidra u Toskani u jesen 1565. godine* u: *Anali Dubrovnik*, Vol., No. 59. Dubrovnik.

37. Vodnik, B. (1913.) *Povijest hrvatske književnosti*. knj. I.; Zagreb: Matica hrvatska.
38. <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/> (Leksikon Marina Držića, ur. S.P. Novak et alii; 20. travnja 2023.)